

**ALL SURVIVORS
PROJECT**

Розслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, вчиненого щодо чоловіків та хлопчиків:

**Підхід, орієнтований
на потерпілих та постраждалих**

**Практичний посібник для слідчих
Національної поліції України**

In partnership with
Canada

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Confederation
Швейцарська Конфедерація

ПОДЯКИ / АВТОРИ

Цей посібник було підготовлено спільними зусиллями команди All Survivors Project — доктора Томаса Еббса, Вікторії Ковальчак, Тетяни Соболевої та Василя Гуменюка. Першу версію посібника розробив експерт у сфері реформування поліції, правосуддя та сектору безпеки Жорж Кузьма. Експерти Консультативної місії Європейського Союзу (EUAM) Полін Брош та Ола Кварнстром також долучились до його розроблення та рецензування.

Ми висловлюємо вдячність колективу Управління організації розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту Головного слідчого управління Національної поліції України та слідчим спеціалізованих відділів розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту територіальних підрозділів Національної поліції України за неоціненну допомогу, змістовні коментарі та фахові рекомендації протягом усього процесу підготовки цього посібника.

До розробки посібника долучились:

- генерал поліції другого рангу, Цуцкірідзе Максим Сергійович, виконувач обов'язків Голови Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
- полковник поліції, Пантелеєв Сергій Миколайович, перший заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України, доктор філософії;
- полковник поліції, Подиряко Христина Віталіївна, начальник управління організації розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту Головного слідчого управління Національної поліції України;
- полковник поліції, Осіпов Олександр Олександрович, заступник начальника управління – начальник 3-го відділу (організації оцінки і фіксування доказів у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі збройним конфліктом) управління організації розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту Головного слідчого управління Національної поліції України;
- полковник поліції, Калантай Ігор Миколайович, начальник 2-го відділу (організації розслідування злочинів, учинених на тимчасово окупованих територіях) управління організації розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту Головного слідчого управління Національної поліції України;
- підполковник поліції, Шевчук Дмитро Валерійович, заступник начальника управління – начальник 1-го відділу (розслідування злочинів, учинених в

умовах збройного конфлікту) управління організації розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту Головного слідчого управління Національної поліції України.

- майор поліції, Манжосов Ярослав Вячеславович, старший слідчий в особливо важливих справах 2-го відділу (організації розслідування злочинів, учинених на тимчасово окупованих територіях) управління організації розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту Головного слідчого управління Національної поліції України.

All Survivors Project високо цінує внесок колективу Національної академії внутрішніх справ у здійснення фахового рецензування Посібника, а також надані експертні коментарі та рекомендації, що сприяли вдосконаленню його змісту та практичної спрямованості. У рецензуванні та наданні пропозицій до Посібника безпосередньо взяли участь:

- Тарасенко Олег Сергійович, доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції;
- Горбенко Дар'я Андріївна, кандидат юридичних наук, т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, капітан поліції;
- Бурак Марія Василівна, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ, майор поліції;
- Котенок Тетяна Володимирівна, старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ;
- Шевчишен Артем Вікторович, доктор юридичних наук, професор, заступник начальника Головного слідчого управління – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення Національної поліції України, заслужений юрист України, полковник поліції;
- Тичина Дмитро Михайлович, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ.

Ольга Тараненко, національна координаторка All Survivors Project, відіграла важливу роль у здійсненні його доопрацювання та перекладу. Також висловлюємо щирю вдячність Альоні Грузиній за редакторське та літературне опрацювання тексту

посібника та Богдану Якубенку за розробку дизайну та верстку.

Особливо важливо, що посібник було переглянуто та доповнено за участю чоловіків, які пережили катування та сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Хоча ці рецензії були надзвичайно цінними, ми усвідомлюємо, що надані рекомендації можуть не повною мірою відображати весь спектр досвіду та потреб постраждалих.

Робота All Survivors Project з Національною поліцією України, зокрема підготовка цього посібника, стала можливою завдяки підтримці уряду Канади через Global Affairs Canada та уряду Швейцарії через Відділ миру та прав людини.

ЗМІСТ

Вступ	8
РОЗДІЛ 1: Підхід, орієнтований на потерпілих та постраждалих	10
1.1. Що таке підхід, орієнтований на потерпілих та постраждалих (VSCA)? . . .	10
1.2. Практичні рекомендації щодо застосування VSCA для слідчих	12
РОЗДІЛ 2: РОЗУМІННЯ СНПК, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ЧОЛОВІКІВ ТА ХЛОПЧИКІВ.	17
2.1. Що таке сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом?.	17
2.2. Специфічні потреби та бар'єри для участі в кримінальних розслідуваннях для чоловіків та хлопчиків	18
2.3. Найпоширеніші задокументовані в Україні форми СНПК щодо чоловіків та хлопчиків	20
2.4. Як чоловіки-постраждалі можуть описувати СНПК	21
2.5. Як чоловіки-постраждалі можуть бути травмовані досвідом СНПК	22
2.6. Фізичні наслідки СНПК та їхній можливий вплив на постраждалих чоловіків і хлопчиків	23
2.7. Психологічні травми та їх прояви. Поведінкові реакції та стратегії подолання СНПК як травматичної події	24
2.8. Соціально-економічні наслідки СНПК та їхній потенційний вплив на постраждалого: чому це важливо для слідства	27
2.9. Шляхи підтримки чоловіків та хлопчиків, які пережили СНПК	28
2.10. Взаємодія з Координаційним центром підтримки потерпілих та свідків (КЦППС)	30
РОЗДІЛ 3: АДАПТОВАНІ ПРОЦЕДУРИ РОЗСЛІДУВАННЯ СНПК, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ЧОЛОВІКІВ ТА ХЛОПЧИКІВ.	32
3.1. Перший контакт.	34
3.1.1. Перший контакт із потенційними постраждалими, виявленими іншими надавачами допомоги постраждалим від воєнних злочинів	37
3.2. Попередня бесіда зі слідчим з розслідування СНПК.	37
3.3. Основне слідче інтерв'ю за моделлю PEACE	38
3.3.1. Планування та підготовка	38
3.3.2. Взаємодія та пояснення.	39

3.3.3. Вільна розповідь потерпілого	40
3.3.4. Завершення інтерв'ю	43
3.3.5. Оцінка інтерв'ю	45
3.4. Судово-медичні, психологічні та психіатричні експертизи.	48
3.4.1. Загальні принципи	48
3.4.2. Мінімальні вимоги до проведення судових експертиз у розслідуванні СНПК щодо чоловіків та хлопчиків	49
3.4.3. Коли слід розглянути можливість проведення судових експертиз	50
3.4.4. Підготовка слідчого до призначення судової експертизи (короткий чек-лист для самоперевірки)	51
3.4.5. Коротке пояснення процедур різних видів судових експертиз, яке слідчий може надати потерпілому завчасно.	53
3.4.6. Стандарти документування СНПК та вимоги до висновків судових експертів	54
3.4.7. Коли судова експертиза недоступна або потерпілий відмовився від її проходження.	55
3.5. Окремі слідчі дії.	55
3.5.1. Пред'явлення особи для впізнання	55
3.5.2. Слідчий експеримент у формі відтворення обстановки та обставин події	58
3.6. Електронна (цифрова) доказова інформація у розслідуванні СНПК щодо чоловіків та хлопчиків: принципи VSCA	62
3.6.1. Особливості роботи з електронною (цифровою) доказовою інформацією при розслідуванні СНПК, вчиненого щодо чоловіків і хлопчиків (короткий алгоритм для слідчого)	64

■ Додаток 1. Базовий протокол оцінки потреб та ризиків з урахуванням VSCA	65
--	-----------

■ Додаток 2. Протокол реагування на ситуації підвищеного ризику (ознаки суїцидальної поведінки)	68
--	-----------

■ Додаток 3. Техніки психологічної стабілізації, які можна використовувати як щодо постраждалих, так і щодо себе та колег	71
--	-----------

ВСТУП

Цей посібник є практичним керівництвом для слідчих Національної поліції України (НПУ), які працюють із чоловіками та хлопчиками, що пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК). Він містить стандарти належної практики та покрокові рекомендації, які допоможуть слідчим застосовувати підхід, орієнтований на постраждалих (victim- and survivor-centred approach, надалі — VSCA).

Такий підхід передбачає пріоритет безпеки, поваги до гідності, автономії, конфіденційності та добровільної інформованої згоди потерпілого або постраждалого, що, зрештою, сприяє формуванню більш якісної доказової бази.¹ Цей посібник покликаний доповнювати, а не замінювати національне законодавство, протоколи розслідування, професійну супервізію та спеціалізоване офіційне навчання. Водночас у ньому наголошується на важливості координації дій слідчих із прокурорами та спеціалізованими підрозділами з розслідування воєнних злочинів.

У цьому посібнику термін «постраждалий» використовується для позначення осіб, які зазнали СНПК.² Для багатьох він відображає їхню індивідуальну та колективну суб'єктність і стійкість, і саме його використовує більшість організацій, очолюваних постраждалими, в Україні.

Термін «потерпілий» вживається тоді, коли йдеться безпосередньо про юридичний статус або права особи в межах кримінального провадження. Термін «жертва» є доречним лише у випадках, коли постраждала особа померла.

Вибір між термінами «потерпілий» та «постраждалий» залежить від контексту. За можливості, слідчим рекомендовано врахувати мовні уподобання чоловіків та хлопчиків, які пережили СНПК, якщо такі уподобання їм відомі.

Досвід сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), а також пов'язані з ним потреби у підтримці та доступі до правосуддя є глибоко індивідуальними. Такі взаємопов'язані чинники як вік, інвалідність, стать, соціально-економічний статус, військовий статус і досвід переміщення можуть суттєво та комплексно впливати на вразливість до СНПК, його наслідки та можливість отримати доступ до відповідних послуг.

1 Іноземні дослідження показують, що дотримання слідчими підходів, орієнтованих на потерпілих, в розслідуваннях злочинів, в яких показання потерпілих є одним з ключових джерел доказів (зокрема сексуального насильства), суттєво покращують результати. Наприклад, Bennett, S., Evaluating the impact of specialist training on police responses to sexual violence: a quasi-experimental study, Cambridge Journal of Evidence-Based Policing (2025).

2 Кодекс Мурад: Глобальний кодекс поведінки щодо збору та використання інформації про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (Проект Кодексу Мурад 2022, розділ 1).

Чоловіки та хлопчики, які пережили СНПК, повідомляють про низку бар'єрів, що ускладнюють розкриття інформації, визнання їх потерпілими або постраждалими, доступ до правосуддя та інших форм підтримки.³ Часто це пов'язано зі стереотипними уявленнями про чоловічу вразливість, а також недостатньою обізнаністю серед надавачів послуг, які історично переважно зосереджували увагу на жінках, постраждалих від сексуального насильства.

У цьому посібнику визнається, що принципи розслідування, орієнтованого на постраждалих, мають застосовуватись до всіх постраждалих — як жінок, так і чоловіків. Водночас він містить рекомендації, адаптовані до потреб, про які найчастіше повідомляють чоловіки та хлопчики, не припускаючи при цьому, що всі постраждалі мають однаковий досвід чи зазнають однакових наслідків.

Цей посібник ґрунтується на досвіді постраждалих, матеріалах організацій, які працюють із жінками та дівчатами, міжнародних стандартах, а також результатах оцінки потреб працівників Національної поліції України. Він узгоджується з вимогами, встановленими Кримінальним процесуальним кодексом України, Кримінальним кодексом України та Директивою ЄС про права потерпілих.⁴

Хоча в цьому посібнику використовується термін «чоловіки та хлопчики», варто звернути увагу, що наведені в ньому процедури стосуються дорослих потерпілих від СНПК. Додаткові заходи захисту та процесуальні вимоги, передбачені системою правосуддя, орієнтованою на дітей, до цього посібника не включено.

3 Офіс Спеціального представника Генерального секретаря з питань сексуального насильства в умовах конфлікту, Рамки запобігання сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктами, щодо чоловіків і хлопчиків (Організація Об'єднаних Націй, 2022 рік), офіційна версія доступна англійською мовою.

4 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 (OJ L 315, 14.11.2012) – Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року, що встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, доступна англійською мовою; використовується в Україні в межах гармонізації законодавства з *acquis* ЄС.

РОЗДІЛ 1:

ПІДХІД, ОРІЄНТОВАНИЙ

НА ПОТЕРПІЛИХ ТА ПОСТРАЖДАЛИХ

Принципи та підходи, викладені в цьому розділі є **основоположними та наскрізними** для всього посібника. Їхня мета — допомогти слідчим зрозуміти, як вибудовувати ефективну та етичну взаємодію з чоловіками та хлопчиками, які пережили СНПК, запобігаючи ретравматизації та мінімізуючи ризик завдання вторинної шкоди.

1.1. Що таке підхід, орієнтований на потерпілих та постраждалих (VSCA)?

Підхід, орієнтований на потерпілих і постраждалих (VSCA) — це підхід до розслідування, за якого пріоритет надається правам, гідності, безпеці та автономії постраждалої особи, а її участь у процесі забезпечується на засадах добровільності, поінформованості та відсутності примусу.

Такий підхід передбачає поважне ставлення до постраждалого як до носія прав, забезпечення конфіденційності, запобігання ретравматизації та створення умов, за яких особа може безпечно повідомляти інформацію у зручний для неї спосіб і в тому обсязі, який вважає прийнятним. Цей підхід також вимагає від слідчих уважності до можливих проявів травматичного досвіду, недопущення тиску та готовності адаптувати свої дії до потреб конкретної особи, зокрема у випадках, коли інформація повідомляється частково або опосередковано.

П'ять основних принципів VSCA та їх практичне застосування:

Принцип	Що він означає на практиці
НЕ НАШКОДЬ Не наражати постраждалих на додаткову фізичну чи психологічну шкоду, зокрема ретравматизацію,	Пріоритетом є безпека постраждалих і недопущення шкоди. Усі дії здійснюються з обережністю, чутливістю та професійним судженням. Ризики оцінюються на всіх етапах взаємодії.

стигматизацію або правові ризики.	Враховуються індивідуальні обставини постраждалого. Якщо ризики неможливо мінімізувати, відповідні дії відкладаються або не проводяться
ПРІОРИТЕТ БЕЗПЕКИ НАД ДОКАЗАМИ Безпека та захист постраждалого мають першочергове значення і переважають над потребою у збиранні доказів.	Плануються заходи для запобігання ризикам, пов'язаним зі стигматизацією, помстою чи розкриттям інформації. Особлива увага приділяється безпеці під час документування, комунікації (зокрема цифрової) та обробки матеріалів кримінального провадження. Якщо проведення слідчого інтерв'ю, допиту або інших слідчих дій створює надмірний ризик, такі дії слід призупинити, скоригувати або припинити.
ІНФОРМОВАНА ТА БЕЗПЕРЕРВНА ЗГОДА Забезпечення поваги до автономії та права постраждалого самостійно ухвалювати рішення.	До отримання згоди постраждалому роз'яснюється мета, процедура, потенційні ризики та можливі переваги відповідної дії. Згода отримується на кожному етапі взаємодії (інтерв'ю, документування, перенаправлення, обмін інформацією). Згода може бути відкликана в будь-який момент. Постраждалий має право на правничу допомогу, зокрема присутність адвоката. Прохання про залучення адвоката не слід розцінювати як відмову від співпраці.
КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ І МІНІМІЗАЦІЯ ДАНИХ Уся інформація, що дає змогу ідентифікувати особу, за замовчуванням вважається конфіденційною.	Збираються, фіксуються та передаються лише мінімально необхідні дані. Межі конфіденційності чітко роз'яснюються, зокрема у випадках обов'язкового розкриття інформації. Постраждалого інформують про можливості анонімізації під час розслідування та судового розгляду. Постраждалому роз'яснюються можливі правові

	наслідки розкриття інформації. Гарантується безпечне зберігання, обмежений доступ і захищена передача даних.
ГІДНІСТЬ, ВИБІР І ПОВАГА ДО ПОСТРАЖДАЛОГО Постраждалий має право самостійно визначати, як і коли взаємодіяти з правоохоронними органами.	За можливості, забезпечується вибір (зокрема щодо статі слідчого, часу проведення допиту, присутності особи підтримки). Поважаються побажання постраждалого. Уникаються будь-які натяки на звинувачення чи недовіру. Враховується ризик стигматизації у справах, що стосуються чоловіків та хлопчиків. Слова постраждалого фіксуються точно і без спотворення. Не допускається тиск з метою отримання детальних або відвертих описів.

1.2. Практичні рекомендації щодо застосування VSCA для слідчих

Гендерні норми та стигматизація можуть зумовлювати непряме, фрагментарне або відкладене повідомлення про СНПК, особливо в умовах війни. Це не свідчить про недостовірність наданої інформації, а потребує від слідчого адаптації підходу: уважного сприйняття, використання нейтральної мови та недопущення тиску.

Ефективне застосування VSCA також залежить від наявності у слідчих знань, навичок і професійних установок, необхідних для безпечної взаємодії з чоловіками та хлопчиками, які пережили СНПК. Це вимагає безперервного професійного розвитку, що підтримується навчанням, професійною супервізією та практичним досвідом.

Ключові елементи застосування VSCA включають:

АКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ	Оцінка ризиків має здійснюватись на кожному етапі взаємодії — під час першого контакту, проведення слідчого інтерв'ю, перенаправлення та інших слідчих та процесуальних дій.
---	---

	Під час оцінки ризиків важливо враховувати індивідуальні обставини постраждалого, зокрема, вік, інвалідність, досвід утримання під вартою, досвід переміщення, соціальну стигматизацію, сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, військовий статус, матеріальне та сімейне становище, а також інші чинники, що можуть впливати на безпеку та можливість участі в розслідуванні.
--	--

Ключовий підхід: якщо проведення слідчих або інших процесуальних дій створює ризики для постраждалого, такі ризики слід мінімізувати, а відповідні дії — адаптувати, призупинити або відкласти.

Ознаки стресу у постраждалого є нагальним ризиком. Якщо постраждалий демонструє виражені ознаки дистресу, варто одразу призупинити або припинити відповідну процесуальну дію.⁵

РОЗУМІННЯ ВТОРИННОЇ ШКОДИ ТА РЕТРАВМАТИЗАЦІЇ	Участь в розслідуванні може вимагати від постраждалого відтворення та опису пережитих подій, що іноді супроводжується повторним психологічним переживанням травматичного досвіду. Слова та поведінка з боку слідчого можуть створити більш сприятливу і комфортну атмосферу, аби зменшити ризик ретравматизації та вторинної шкоди. За можливості, забезпечуйте нейтральний та безпечний простір для спілкування: уникайте приміщень, будівель та обставин, що можуть асоціюватися з умовами утримання (підвальні приміщення, решітки на вікнах, колючий дріт, пропускні пункти тощо). Дозволяйте постраждалому самостійно визначати темп розмови та взаємодії.
---	--

	Заохочуйте паузи та перерви, коли вони необхідні. Пропонуйте присутність осіб, здатних надати психологічну підтримку постраждалому (за його вибором). Не чиніть тиск на постраждалих з метою отримання свідчень. Не вимагайте надмірно деталізованих описів СНПК, обмежуючись інформацією, необхідною для правової кваліфікації справи.
ТРАВМО-ІНФОРМОВАНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОДІЙ ТА ІНФОРМАЦІЇ⁶	Наслідки фізичної та психологічної травми можуть впливати на поведінку постраждалого і зовні проявляться як небажання взаємодіяти або труднощі із відтворенням подій. Реакції людини, яка пережила травматичний досвід, можуть помилково сприйматися як грубість або неввічливість, хоча насправді можуть бути наслідком психологічного впливу пережитого СНПК. Непослідовність у викладі подій, труднощі з упізнаванням кривдників за наданими фотознімками або суперечливість показань можуть бути проявами травматичного впливу СНПК на пам'ять. Порушення пам'яті та концентрації можуть бути пов'язані з травмами голови, іншими захворюваннями та станами, пов'язаними з умовами утримання постраждалого.

Ключовий підхід: під час оцінки показань слід **насамперед враховувати можливий вплив травматичного досвіду** та уникати поспішних висновків щодо достовірності свідчень, мотивації особи чи її готовності брати участь у розслідуванні.

ВРАХУВАННЯ СПЕЦИФІКИ СНПК ЩОДО ЧОЛОВІКІВ ТА ХЛОПЧИКІВ⁷	Фізіологічні реакції під час СНПК (зокрема ерекція чи еякуляція) можуть бути рефлекторними і не свідчать про сексуальне задоволення або згоду. Чоловіки та хлопчики можуть не усвідомлювати, що певні дії є формами сексуального насильства, зокрема коли йдеться про сексуалізоване побиття, катування або насильство, спрямоване на геніталії. Примусова оголеність може сприйматися як «рутинний» елемент фільтраційних заходів, а не як окремий злочин. Постраждалі можуть описувати СНПК непрямо, використовуючи слова «тортури», «побиття», «знущання», «приниження» або інші узагальнені формулювання.
УНИКНЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ТА ІНШИХ УПЕРЕДЖЕНЬ	СНПК щодо чоловіків та хлопчиків часто спрямоване на підрив їхнього самосприйняття та гідності, що саме по собі ґрунтується на соціальній ролі чоловіків як захисників, піклувальників тощо. Слід уникати висловлювань, які можуть підсилювати гендерні стереотипи, на кшталт «Ви ж чоловік» або «тримайтеся мужньо». Не слід ставити запитань про сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність чи сексуальні вподобання. Дотримуйтеся нейтрального, неупередженого підходу, уникаючи будь-яких припущень, оцінок чи коментарів, які можуть бути сприйняті як звинувачення, приниження або дискримінація

	(за ознакою статі, сексуальної орієнтації чи інших факторів ідентичності).
ПІДТРИМАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	Регулярне навчання, супервізія та практичні тренування (сценарії), спрямовані на уникнення помилок і підвищення якості розслідування, застосування методів допиту та проведення слідчих дій з урахуванням травматичного досвіду постраждалих
ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПІДТРИМКИ	У випадках, що стосуються дітей, осіб з інвалідністю, осіб із психосоціальною вразливістю або постраждалих від СНПК в умовах утримання під вартою, слід дотримуватись спеціальних процедур та, за потреби, залучати відповідних фахівців (зокрема, психологів, медичних працівників, представників соціальних служб).

Важливо: Якщо постраждалий не досяг 18 років, необхідно застосовувати стандарти захисту дітей і спеціальні процедури, зокрема принцип забезпечення найкращих інтересів дітей. У таких випадках важливо організувати взаємодію з фахівцями у сфері ювенальної юстиції та захисту дітей.

РОЗДІЛ 2:

РОЗУМІННЯ СНПК, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ЧОЛОВІКІВ ТА ХЛОПЧИКІВ

У цьому розділі наведено правове визначення СНПК відповідно до міжнародних та національних джерел права, а також описано задокументовані в Україні форми СНПК, вчиненого щодо чоловіків та хлопчиків.

Окрему увагу приділено наслідкам СНПК для фізичного та психічного здоров'я постраждалих, а також його впливу на їхній соціально-економічний стан. Ці наслідки мають комплексний вплив на постраждалих та конкретні прояви у взаємодії зі слідчими і системою правосуддя, а тому повинні враховуватися під час розслідування.

2.1. Що таке сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом?

Сексуальне насильство, пов'язане із збройною агресією (СНПК) — сексуальне насильство, скоєне проти будь-якої особи у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України починаючи з 20 лютого 2014 року, включаючи зґвалтування, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусовий аборт, примушування до зайняття проституцією, сексуальну експлуатацію, примушування до статевого акту з третьою особою, примушування до споглядання статевого акту, сексуальне рабство, торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, примусове обрізання, примусову кастрацію, каліцтво або вчинення насильницьких дій над статевими органами, примусове оголення сексуального характеру, будь-яку іншу форму сексуального насильства, а також погрози та спроби його вчинення.⁸

СНПК може кваліфікуватися як злочин геноциду, злочин проти людяності або воєнний злочин, передбачені статтями 442, 442-1 та 438 Кримінального кодексу України.

Водночас **сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (у розумінні Римського статуту Міжнародного кримінального суду)** — це передбачені міжнародним кримінальним правом діяння сексуального характеру, зокрема зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова

8 Відповідно до пункту 6 частини першої статті 1 Закону України № 4067-IX від 20 листопада 2024 року («Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій»).

стерилізація та інші форми сексуального насильства подібної тяжкості, які:

- а. у разі кваліфікації як воєнних злочинів — вчиняються у контексті з міжнародним або неміжнародним збройним конфліктом та у зв'язку з ним;
- або
- б. у разі кваліфікації як злочинів проти людяності є частиною широкомасштабного чи систематичного нападу на цивільне населення та вчиняються з усвідомленням такого нападу.⁹

Цей посібник зосереджується на СНПК як терміні, що використовується в міжнародній практиці для позначення сексуального насильства та сексуалізованих дій, вчинених у зв'язку зі збройним конфліктом.

2.2. Специфічні потреби та бар'єри для участі в кримінальних розслідуваннях для чоловіків та хлопчиків

«В суспільстві вже сформувався стереотип, що чоловік повинен бути сильним, самостійним, добиватися всього самотужки. Тому, опинившись у ситуації постраждалого, чимало з них соромляться, бояться поділитися своїми проблемами».¹⁰

Соціальні уявлення про маскуліність¹¹ можуть створювати додаткові бар'єри для чоловіків і хлопчиків, які пережили СНПК. Як система соціальних норм і очікувань щодо чоловічої ролі, вони можуть набувати токсичного забарвлення та ускладнювати звернення за допомогою та доступ до правосуддя.

Багато чоловіків та хлопчиків, які пережили СНПК, стикаються зі значними перешкодами у повідомленні про пережите насильство та участі в кримінальному провадженні. Частину з цих перешкод можна зменшити шляхом належного інформування про процедури розслідування та функціонування системи кримінального правосуддя.

До бар'єрів належать зокрема:

Ризики для безпеки та загроза помсти: постраждалі можуть побоюватися помсти,

9 Статті 7 та 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

10 Цитата з книги Україна не мовчить: хроніка протидії сексуальному насильству, пов'язаному з війною (2022–2024 рр.) / упоряд. К. Левченко, С. Губін, О. Губіна; за заг. ред. К. Левченко. Харків: Фоліо, 2024.

11 Відповідно до визначення, яке використовується ООН: Маскуліність – це сукупність соціально сконструйованих характеристик, поведінки та ролей, які суспільство пов'язує з чоловіками і хлопчиками. Часто включає очікування щодо сили, контролю, незалежності, стримування емоцій, домінування або лідерства з боку чоловіків в особистому житті, кар'єрі та суспільстві загалом.

залякування або повторного насильства з боку правопорушників чи інших осіб, а також ризиків для членів своєї сім'ї. Ці ризики можуть бути особливо високими для постраждалих осіб, які проживають на деокупованих або прифронтових територіях, з огляду на загрозу повторної окупації.

Небажання використовувати статус «потерпілий»: чоловікам може бути важко прийняти процесуальний статус «потерпілого» в процесах кримінального правосуддя, оскільки це може асоціюватися зі слабкістю або вразливістю.

Обмежене розуміння характеру правопорушення: постраждалі можуть не ідентифікувати пережиті дії як сексуальне насильство, особливо якщо вони відбувалися в умовах ув'язнення, під час допиту або поєднувалися з іншими формами жорстокого поводження.

Соціальна стигматизація та гендерні стереотипи: суспільні очікування щодо «сили» та «стійкості» чоловіків можуть перешкоджати зверненню по допомогу через страх осуду, висміювання або звинувачення, зокрема у військовому середовищі.

Ризик дискримінації для потерпілих з різною сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю, гендерним самовираженням та/або статевими ознаками (SOGIESC¹²): Потерпілі з реальними або уявними відмінностями у SOGIESC можуть боятися дискримінаційного ставлення.

Окремим бар'єром у доступі до правосуддя для чоловіків, які пережили СНПК, є страх звернення до правоохоронних органів.

Зокрема, чоловіки, які перебували на тимчасово окупованих територіях, можуть утримуватися від повідомлення про вчинені щодо них злочини через побоювання подальших перевірок, можливого переслідування за підозрою у колабораційній діяльності, а також ризиків, пов'язаних із мобілізаційними заходами.¹³

Такі побоювання підтверджуються результатами досліджень українських та міжнародних організацій і мають враховуватися під час побудови комунікації з постраждалими.¹⁴

12 SOGIESC (sexual orientation, gender identity and expression, sex characteristics) – узагальнений термін, що охоплює сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність і самовираження, а також статеві характеристики особи.

13 Разом з цим зараз для цивільних осіб, які перебували в полоні внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, законодавчо встановлено право на отримання відстрочки від мобілізації.

14 Див. дослідження Ukrainian Legal Advisory Group Захист постраждалих від міжнародних злочинів у кримінальному провадженні в Україні. 2024, Медійної ініціативи за права людини (МІПЛ) Як потерпілі від воєнних злочинів бачать справедливість: аналітичний звіт (2026).

2.3. Найпоширеніші задокументовані в Україні форми СНПК щодо чоловіків та хлопчиків¹⁵

Загальний контекст: чоловіки та хлопчики можуть зазнавати СНПК у різних обставинах: зокрема, під час затримання, транспортування, проходження так званої «фільтрації», утримання під вартою, а також у власних домівках або поблизу них на тимчасово окупованих територіях. Такі злочини можуть вчиняти члени іноземних збройних сил, пов'язані з ними збройні формування або інші особи, які користуються наявністю збройного конфлікту в Україні.

Вказані нижче форми СНПК щодо чоловіків та хлопчиків належать до найчастіше задокументованих в Україні станом на сьогодні. Цей перелік **не є вичерпним**, однак має на меті допомогти слідчим своєчасно розпізнавати сексуалізовані елементи злочинів.

Зґвалтування та інші примусові сексуальні дії	Зґвалтування включає будь-яке недобровільне проникнення в тіло особи частиною тіла або предметом, вчинене із застосуванням сили, погроз, примусу або в умовах, що виключають можливість вільного волевиявлення. До інших насильницьких сексуальних дій належать примусова мастурбація злочинця або інших осіб, а також будь-який інший примусовий сексуальний контакт.
Сексуалізоване катування та жорстоке поведіння під час ув'язнення	До таких форм належать, зокрема: — побиття, ураження електричним струмом або інші насильницькі дії, спрямовані на геніталії, анус чи інші частини тіла, які можуть бути сексуалізовані; — сексуалізовані погрози; — примусові пози (зокрема, примусові пози в поєднанні з примусовою оголеністю або сексуальним приниженням).

15 Відповідно до Дослідження Аналітичного центру «ЮрФем» Доступність, виклики та потреби: аналіз системи допомоги постраждалим від СНПК в Україні (2025): за даними ОГП та агенцій ООН форми СНПК, спрямовані на чоловіків зазвичай охоплюють зґвалтування, спроби чи погрози зґвалтуванням чи кастрацією, кастрація, побиття або застосування електричного струму до статевих органів, примусове оголення та сексуалізовані приниження, які часто використовуються як методи катування, зокрема під час допитів.

Примусова оголеність і сексуальне приниження	До таких форм належать: — часткове або повне оголення перед іншими особами; — фотографування або відеофіксація особи в оголеному вигляді; — сексуалізовані або гомофобні образи, принизливі коментарі щодо тіла постраждалого або погрози зґвалтування.
Примусове спостереження або примусова участь у СНПК щодо інших осіб¹⁶	— примусове спостереження за сексуальним насильством щодо інших осіб, зокрема членів сім'ї, співкамерників або інших ув'язнених; — примушування до участі в актах сексуального насильства або до сприяння їх вчиненню.

Важливо: Якщо це необхідно для розслідування, відповідні питання слід ставити з особливою обережністю, враховуючи, що деякі постраждалі можуть відчувати провину або відповідальність за дії, до яких їх примусили, або свідками яких вони були.

Погрози вчинення сексуального насильства¹⁷	До таких форм належать словесні погрози сексуального насильства, які можуть супроводжуватися застосуванням фізичної сили, демонстрацією зброї та інших предметів, що можуть використовуватися для скоєння насильства.
--	--

2.4. Як чоловіки-постраждалі можуть описувати СНПК

Постраждалі чоловіки можуть по-різному описувати свій досвід СНПК. Деякі з них можуть уникати використання таких термінів як «сексуальне насильство», тоді як для інших визнання сексуального характеру злочину може стати важливим кроком до осмислення пережитого та отримання необхідної підтримки.

16 Примус до спостереження або участі в сексуальному насильстві сам по собі може бути рівнозначним сексуальному насильству над свідком і може мати серйозні та тривалі психологічні наслідки.

17 Навіть якщо фізичні дії не відбуваються, повторювані погрози сексуального насильства в умовах примусу можуть вважатися сексуальним насильством. Згідно з міжнародними стандартами, повторні погрози зґвалтуванням під час ув'язнення можуть вважатися тортурами через тяжкі психічні страждання, яких вони завдають.

Постраждалі можуть описувати свій досвід загальними або непрямими формулюваннями:

«тортури», «приниження», «покарання», «те, що робили в камері», «знущення» тощо.

У деяких випадках постраждалі можуть зосереджуватися переважно на фізичних або психологічних наслідках пережитого, не описуючи безпосередньо самі дії.

Такі способи опису можуть бути пов'язані як із труднощами у висловленні пережитого досвіду, так і з соціальними нормами та очікуваннями щодо чоловіків, які можуть ускладнювати відкриту розмову про сексуальне насильство.¹⁸

Постраждалі чоловіки та хлопчики можуть свідомо пропускати окремі деталі, применшувати значення окремих подій або намагатися узагальнювати пережите — наприклад, «всі все знають, там з усіма так було».¹⁹

Важливо: постраждалі не зобов'язані використовувати юридичні терміни або прямо визначати свій досвід як «сексуальне насильство» чи «зґвалтування», щоб відповідні елементи були належним чином визнані та задокументовані в матеріалах кримінального провадження. Навіть якщо постраждалі сприймають пережите насамперед як тортури, покарання, приниження або частину ширшої схеми насильства, спрямованого проти них, їхніх сімей, громади або нації, завдання слідчого полягає в уважному з'ясуванні та точному документуванні конкретних дій.

2.5. Як чоловіки-постраждалі можуть бути травмовані досвідом СНПК

СНПК може спричинити тяжкі та довготривалі наслідки для фізичного і психічного здоров'я постраждалих. Від слідчих не очікується діагностування таких станів. Водночас важливо, щоб вони розуміли можливий вплив пережитого СНПК на поведінку постраждалого та його взаємодію з правоохоронними органами.

Слідчі мають бути готовими адаптувати проведення слідчого інтерв'ю та інших

18 All Survivors Project, Survivor Experiences and Perspectives on Torture and Conflict-Related Sexual Violence against Men and Boys in Ukraine: Submission to the UN Special Rapporteur on Torture, 2025, («Досвід і погляди постраждалих щодо катувань і сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, щодо чоловіків і хлопчиків в Україні: подання до Спеціального доповідача ООН з питань катувань»), офіційна версія документа доступна англійською мовою.

19 ГО «Блакитний птах», Рекомендації щодо реабілітації чоловіків та хлопчиків, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (2025).

процесуальних дій до потреб постраждалого, а також сприяти його своєчасному перенаправленню до відповідних служб підтримки.

2.6. Фізичні наслідки СНПК та їхній можливий вплив на постраждалих чоловіків і хлопчиків

Фізичні наслідки СНПК можуть бути безпосереднім результатом пережитого насильства і призводити до довготривалих медичних ускладнень та/або інвалідності. Слідчим важливо звертати увагу на поведінкові прояви та можливі непрямі ознаки порушень здоров'я, щоб належним чином адаптувати взаємодію та процесуальні дії до потреб постраждалого.

Поширені фізичні наслідки СНПК та їхній можливий вплив на поведінку постраждалого:

Вид травми	Можливі прояви
Травми голови та нервової системи	труднощі з послідовним відтворенням подій, розумінням поставлених запитань, чіткістю висловлювання.
Травми кісток і опорно-рухового апарату	труднощі з тривалим перебуванням в одному положенні.
Травми очей та обличчя	труднощі з підтриманням зорового контакту, читанням або підписанням документів, підвищена чутливість до яскравого світла.
Стоматологічні проблеми	уповільнене або нечітке мовлення, уникнення тривалих розмов через біль або дискомфорт.
Пошкодження внутрішніх органів	скарги на постійний біль, задишку або втому.
Пошкодження шкіри та м'яких тканин	фізичний дискомфорт під час взаємодії, занепокоєння щодо можливого огляду, який викриє досвід СНПК.
Травми аногенітальної ділянки	біль під час ходьби та/або сидіння, обмеження вживання їжі через можливі наслідки травм прямої кишки та промежини (за їх наявності).

Важливо пам'ятати: постраждалі чоловіки та хлопчики можуть відчувати постійний біль, фізичний дискомфорт або інші наслідки пережитого, що може впливати на їхню поведінку та зовні проявлятися як замкнутість, дратівливість або байдужість.

Деякі чоловіки можуть соромитись того, що мають поганий зір або погано чують/розуміють адресовані їм питання. Усвідомлення слідчим можливого впливу таких наслідків СНПК може сприяти кращому розумінню поведінки постраждалого та більш ефективній взаємодії з ним.

2.7. Психологічні травми та їх прояви. Поведінкові реакції та стратегії подолання СНПК як травматичної події.

Психологічні наслідки є поширеними серед чоловіків та хлопчиків, які зазнали СНПК. Соціальні норми та гендерні стереотипи можуть ускладнювати звернення за допомогою, що підвищує ризик складних психічних розладів, які залишаються без діагностики та лікування.

У наведеній нижче таблиці систематизовано по групах найчастіші симптоми психічних розладів та їхні можливі прояви, які можуть спостерігатися під час комунікації з постраждалими, а також наведено рекомендовані підходи до реагування, що ґрунтуються на наукових медичних доказах.

Поширені психологічні наслідки СНПК, їхні можливі прояви та рекомендації щодо реагування:

Можливі зміни у поведінці	Реагування та допомога
Загальні травматичні реакції, зокрема можливість розвитку посттравматичного стресового розладу ПТСР	
Труднощі з концентрацією на питаннях. Непослідовний виклад подій — «стрибки» з одного факту на інший. Уникання окремих деталей, відтворення яких викликає негативні емоції. Виражена психологічна та/або фізична напруга. Повторне проживання травматичного досвіду у формі нав'язливих дискомфортних спогадів	За потреби, застосуйте стабілізаційні техніки, наведені в Додатку 3 (зокрема, дихання за квадратом або техніки заземлення).

або флешбеків — раптових, мимовільних та надзвичайно інтенсивних відчуттів повернення у травматичну подію.	
Пригнічений емоційний стан як прояв можливої депресії	
Емоційна скутість: обличчя людини здається «кам'яним», інтонації та жести не виражають почуттів. Мінімальна комунікація: дуже короткі, односкладні відповіді («так», «ні», «не знаю»). Апатія до результату розслідування. Суїцидальні думки: думки про самоушкодження, висловлювання про безнадію або небажання жити.	У разі ознак самоушкодження (свіжі травми на відкритих ділянках тіла) або ж коли під час інтерв'ю постраждалий висловлює суїцидальні думки — застосуйте процедури негайного реагування, передбачені Додатком 2.
Тривожні реакції як можливі прояви тривожних розладів	
Фізичні ознаки: пітливість, тремтіння рук або голосу, прискорене дихання, м'язова напруга. Поведінкові ознаки: неспокій, постійне відстеження оточення (де розташовані виходи або хто заходить у кімнату). Труднощі у спілкуванні: через високий рівень стресу постраждалий може відчувати «ступор» і мати труднощі з відповідями навіть на прості запитання. Панічні атаки: раптові напади сильного страху, що супроводжуються фізичним дискомфортом.	Доцільно зробити коротку перерву, запропонувати води, щоб знизити рівень стресу перед продовженням розмови. Застосуйте стабілізаційну техніку заземлення з Додатку 3.
Дисоціація (відстороненість та втрата зв'язку з реальністю) — захисна реакція психіки, яка охоплює такі етапи²⁰:	
Деперсоналізація: відчуття відокремленості від власного тіла, думок або емоцій. Постраждалі часто описують це так:	У разі виявлення ознак дисоціативної реакції, застосуйте стабілізаційну

20 Дисоціація може бути окремим психічним механізмом адаптації, або ж бути одним із проявів ПТСР.

«Я ніби спостерігав за собою збоку або в екрані телевізора».
«Я відчував себе роботом чи механізмом, який діє автоматично».

Дереалізація: відчуття, коли світ та навколишня реальність ніби не справжні. Все зовні здається постраждалому чужим або штучним та може виглядати як:

- сприйняття реальності як уві сні або крізь туман;
- світ здається плоским або штучним, неживим або спотвореним.

техніку заземлення, наведену у **Додатку 3**.

Крім безпосередніх психологічних наслідків, деякі чоловіки, постраждалі від СНПК, можуть демонструвати поведінкові зміни або використовувати стратегії подолання психологічної травми, що можуть негативно впливати на їхнє благополуччя, відновлення або соціальну реінтеграцію.

Водночас важливо розуміти, що навіть потенційно шкідливі стратегії подолання (зокрема вживання психоактивних речовин або ризикована поведінка) не слід розглядати як прояв «слабкості» чи «свідомий вибір». У багатьох випадках це природна реакція психіки на пережиту травматичну подію, особливо за умов обмеженого або відсутнього доступу до більш безпечних форм підтримки.

Поширені поведінкові реакції та стратегії подолання СНПК як травматичної події:

Основні прояви поведінкових реакцій та стратегій	Реагування та допомога
Дратівливість і гнів: Нетерплячість, раптові спалахи гніву, включаючи крики, грюкання дверима або вихід із розмови. Гнів може бути спрямований на себе, членів сім'ї або будь-яку особу, що сприймається як наділена владою/повноваженнями.	Якщо ситуація не становить для Вас небезпеку, реагуйте спокійно, уникаючи конфронтації. Запропонуйте зробити перерву або перенести зустріч/інтерв'ю. Можете використати одну із стабілізаційних технік з Додатку 3.

Зловживання психоактивними речовинами, медикаментами, алкоголем.	Надайте інформацію про доступні сервіси підтримки для людей з залежностями. Уникайте засудження, критики та порад.
Ризикована поведінка та самоушкодження: Агресивні сутички, бійки, небезпечне водіння або суїцидальні думки.	Якщо постраждалий висловлює суїцидальні думки — застосуйте процедури негайного реагування, викладені у Додатку 2.

Порада для слідчого: у разі виявлення описаних проявів, доцільно виходити з того, що така поведінка може бути пов'язана з пережитим травматичним досвідом, а не свідчити про «поганий характер», злочинні наміри або ж ненадійність постраждалого як учасника кримінального процесу.

2.8. Соціально-економічні наслідки СНПК та їхній потенційний вплив на постраждалого: чому це важливо для слідства

Наведені в таблиці соціально-економічні наслідки можуть мати особливий вплив саме на чоловіків, які пережили СНПК, з огляду на низку соціальних очікувань і життєвих обставин:

- на чоловіків часто покладається основна відповідальність за фінансове забезпечення родини, що може ставати особливо складним в умовах втрати роботи та житла;
- члени родини чоловіків, які пережили СНПК, можуть самі перебувати в небезпеці, потребувати догляду, хворіти або переживати інші наслідки війни, що може покладати на постраждалого додаткову роль піклувальника;
- чоловіки можуть повертатись до сімейного та соціального середовища з фізичними травмами, психологічно виснаженими або іншими наслідками пережитого, що може ускладнювати відновлення родинних стосунків та соціальних зв'язків.

Можливі наслідки та їхні прояви	Можливі дії слідчого
Страх засудження, розголосу Будь-який витік інформації може негативно вплинути на кар'єру, сім'ю, статус тощо.	Запропонуйте постраждалому заходи захисту та поясніть, як вони працюють.²¹
Соціальна ізоляція та проблеми в родині Наявність психологічної підтримки від близьких чи спеціалістів — ключовий елемент стійкості постраждалого та його мотивації і спроможності брати участь в кримінальному провадженні.	Запитуйте, коли доцільно: «Чи є хтось, кому Ви довіряєте і кого ми можемо безпечно залучити до процесу?». Запропонуйте перенаправлення до служб психологічної підтримки або інших соціальних сервісів.
Економічні наслідки Економічні труднощі можуть ускладнювати участь у розслідуванні через брак коштів на поїздки або необхідність пропускати роботу.	Запропонуйте перенаправлення до служб, які надають фінансову підтримку, або інших сервісів (зокрема, ті, що надають допомогу у працевлаштуванні, догляді за членами родини тощо).

2.9. Шляхи підтримки чоловіків та хлопчиків, які пережили СНПК²²

Чоловіки та хлопчики, які пережили СНПК, часто потребують підтримки, що виходить за межі кримінального провадження, зокрема юридичної, медичної, психосоціальної та матеріальної допомоги. У цьому контексті слідчим важливо орієнтуватися в доступних видах підтримки та, за можливості, сприяти безпечному скеруванню постраждалих до відповідних служб, уникаючи ризику заподіяння додаткової шкоди.

²¹ Дивіться додаткову інформацію в Розділі 1.

²² Надавачі послуг історично були сфокусовані на потребах жінок. Разом з цим сервіси, які надають послуги чоловікам та жінкам в одних і тих самих приміщеннях або ж які не мають фахівців, які обізнані про потреби чоловіків, не варто розглядати як безпечні, конфіденційні та спеціалізовані.

Особи, які пережили полон, нерідко стикаються з комплексними викликами реінтеграції, а доступ до підтримки значною мірою залежить від їхнього правового статусу. Військовослужбовці зазвичай мають доступ до більш визначених механізмів державної підтримки та супроводу, тоді як цивільні постраждалі можуть стикатися з обмеженим доступом до окремих форм допомоги та адміністративними бар'єрами, що може впливати на своєчасність і повноту отримання необхідної підтримки.²³

Важливо²⁴: скерування чоловіків та хлопчиків, які зазнали СНПК, має здійснюватись до надавачів послуг, які мають досвід роботи саме з цією групою постраждалих, а також є обізнаними щодо їхніх потреб та чутливими до національного контексту.

Якщо такі послуги відсутні в регіоні, доцільно розглядати безпечні альтернативні форми підтримки (наприклад, безпечні простори, де можна обмінюватися досвідом, чи мережі самопомоги та взаємопідтримки).²⁵

Для дотримання принципів VSCA скерування доцільно здійснювати з дотриманням конфіденційності та принципу мінімізації даних, передаючи лише необхідну інформацію за наявності добровільної інформованої згоди (крім випадків, прямо передбачених законом). Водночас постраждалий зберігає право самостійно вирішувати, чи користуватися запропонованими послугами, а доступ до такої підтримки не повинен залежати від його участі в кримінальному провадженні.

Безпосереднє завдання слідчого полягає у здійсненні розслідування, а не в наданні постраждалому допомоги чи супроводу. Водночас для забезпечення доступу до системної та скоординованої підтримки доцільно:

- координувати взаємодію зі спеціалізованими підрозділами та службами підтримки;
- за наявності інформованої згоди постраждалого сприяти його скеруванню до відповідних служб, діючи в межах своїх повноважень.

23 За даними Аналітичного огляду, підготовленого МБФ «Українська фундація громадського здоров'я», представництвом HealthRight International в Україні у співпраці з КЦППС: Допомога особам, звільненим з полону в Україні: картування послуг, аналітика та напрями підтримки (2026).

24 Відповідно до рекомендацій Міжнародного протоколу із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті (2017), розділ 17: Сексуальне насильство проти чоловіків та хлопчиків.

25 Організації, очолювані чоловіками постраждалими від полону, тортур, СНПК можуть виступати як вказані альтернативні мережі допомоги та інформування.

2.10 Взаємодія з Координаційним центром підтримки потерпілих та свідків (КЦППС)

Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків Офісу Генерального прокурора (КЦППС) — це окремий самостійний структурний підрозділ, який координує надання допомоги потерпілим і свідкам воєнних та інших міжнародних злочинів, а також виступає точкою доступу до відповідних сервісів підтримки.

Основними завданнями КЦППС є²⁶ :

- забезпечення ефективної комунікації потерпілих і свідків із прокурорами, державними органами та установами, а також міжнародними та національними організаціями, що надають підтримку.
- координація доступу до необхідної допомоги відповідно до індивідуальних потреб.
- інформування про доступні послуги (медичні, правничі, психосоціальні, гуманітарні та соціальні), а також про можливості їх отримання.
- консультування щодо ризиків і запобігання повторній віктимізації, залякуванню та помсті.

Важливо: Послуги КЦППС доступні особам, які мають офіційний статус потерпілого або свідка у відповідному кримінальному провадженні.

КЦППС надає допомогу потерпілим та свідкам відповідно до принципів VSCA, ґрунтуючись на:

- повазі до гідності потерпілих і свідків та їх захисті від дискримінації;
- забезпеченні конфіденційності інформації про осіб, яким надається підтримка;
- отриманні потерпілими і свідками повної і доступної інформації про їхні права, а також забезпеченні можливості повідомляти про факти порушення цих прав;
- мінімізації ризиків вторинної та повторної віктимізації;
- добровільності отримання допомоги, її адресності та індивідуальному підході до її надання.

Картування послуг та співпраця з КЦППС:

КЦППС уже здійснює картування служб, що надають допомогу постраждалим.²⁷ Цей інструмент може бути корисним у роботі слідчих.

²⁶ Відповідно до Наказу Офісу Генерального прокурора № 263 «Про затвердження Положення про Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків».

²⁷ МБФ «Українська фундація громадського здоров'я»; HealthRight International в Україні, Картування організацій, які допомагають цивільним та військовослужбовцям, звільненим з полону (Україна, 2026 рік).

На рівні регіональних та місцевих підрозділів поліції доцільно також підтримувати та регулярно оновлювати практичну карту перевірених сервісів підтримки у відповідному регіоні.

Така карта може включати:

- служби правничої допомоги та представництва інтересів постраждалих;
- служби соціально-економічної підтримки;
- медичні заклади, які мають досвід роботи з постраждалими від СНПК і катування (зокрема із залученням профільних фахівців);
- служби психологічної та психосоціальної підтримки;
- можливості екстреного розміщення або безпечного тимчасового житла;
- гарячі лінії та сервіси дистанційної чи онлайн-підтримки.

Під час формування такого переліку важливо додатково враховувати, чи відповідні надавачі послуг:

- застосовують гендерно чутливий підхід та є доступними для чоловіків і хлопчиків;
- враховують різні аспекти SOGIESC;
- можуть надавати підтримку незалежно від наявності в особи офіційного процесуального та/або правового статусу.

РОЗДІЛ 3: АДАПТОВАНІ ПРОЦЕДУРИ РОЗСЛІДУВАННЯ СНПК, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ЧОЛОВІКІВ ТА ХЛОПЧИКІВ

У цьому розділі викладено практичні рекомендації щодо розслідування випадків СНПК, вчиненого щодо чоловіків і хлопчиків, із застосуванням принципів VSCA. Ці рекомендації не замінюють вимог чинного законодавства чи офіційних інструкцій, а доповнюють їх і мають застосовуватися у поєднанні з відповідними національними нормативними та методичними документами.

Структура розділу побудована відповідно до типової послідовності взаємодії між слідчими та постраждалими від СНПК, яка може змінюватися залежно від конкретного контексту:

- перший контакт і безпечне скерування до спеціалізованих слідчих/команд з розслідування СНПК;
- планування розслідування та оцінка ризиків;
- підготовка до слідчого інтерв'ю;
- проведення слідчого інтерв'ю за моделлю PEACE;
- дії після інтерв'ю: подальша координація з іншими учасниками кримінального провадження та службами підтримки;
- застосування принципів VSCA під час окремих слідчих дій, зокрема під час призначення судових експертиз, проведення слідчого експерименту, пред'явлення особи для впізнання тощо.

Мінімальний перелік дій на кожному етапі взаємодії з постраждалим має включати:

- ☐ Представлення та роз'яснення своєї ролі й повноважень у межах розслідування.

У разі залучення до роботи нових членів слідчої групи, постраждалого необхідно додатково поінформувати про їхню роль, функції та орієнтовну тривалість участі.

- ☐ Інформування про мету, порядок дій та можливі наслідки відповідного етапу взаємодії для кримінального провадження (підготовка до слідчого інтерв'ю, проведення слідчого інтерв'ю, здійснення додаткових слідчих дій тощо).

Якщо раніше вже відбувся контакт постраждалого з правоохоронними органами або ж проводились слідчі дії, доцільно поінформувати постраждалого, що Ви ознайомлені з наявними матеріалами справи, а також, коли це доречно, коротко викласти відому Вам інформацію.

- ☐ Інформування про права постраждалого, передбачені законодавством (зокрема право на правничу допомогу), а також, коли це можливо, врахування його побажань щодо умов взаємодії (присутність обраної особи для психологічної підтримки, час/місце/спосіб комунікації тощо).
- ☐ Оцінку поточних безпекових та інших (психологічних, юридичних, соціальних) ризиків для реалізації принципу VSCA «не нашкодь».²⁸
- ☐ Отримання добровільної інформованої згоди постраждалого на участь у відповідному етапі взаємодії та/або на проведення запропонованих слідчих дій.²⁹
- ☐ Оцінку психоемоційного стану потерпілого під час взаємодії для своєчасного коригування запланованих дій (призупинення, відкладення, застосування технік психологічної стабілізації, скерування по медичну допомогу).
- ☐ Інформування про подальші дії та оцінку готовності постраждалого продовжувати участь в кримінальному провадженні.

²⁸ Докладну інформацію дивіться у Додатку 1.

²⁹ Окрім дій, передбачених статтею 55 Кримінального процесуального кодексу України та отримання згоди потерпілого на участь в кримінальному провадженні, щодо окремих слідчих дій, до яких необхідно залучити потерпілого, заручіться додатково його усною згодою.

Будуйте комунікацію з постраждалим на **принципі передбачуваності та послідовності**, дотримуючись спільно погоджених домовленостей. Завчасно інформуйте про будь-які зміни планів і пояснюйте їх причини, а також підтримуйте контакт у погоджений спосіб і в узгоджений час.

3.1. Перший контакт

Перший контакт може відбуватися під час звернення до місцевого підрозділу поліції, телефоном, через мобільні групи, тимчасові приймальні пункти або за скеруванням від інших надавачів послуг (зокрема громадських організацій чи закладів охорони здоров'я). Зазвичай його здійснює черговий або інший працівник поліції, який може не мати спеціалізованої підготовки з розслідування СНПК.

Важливо: У підрозділах поліції та громадських приймальнях має бути чітко розміщена інформація про наявність і доступність спеціалізованих слідчих або уповноважених працівників з питань СНПК.

Метою першого контакту є не підтвердження факту СНПК, а виявлення його можливих ознак, забезпечення безпечної взаємодії та оперативне скерування до спеціалізованих слідчих.

Під час першого контакту слід насамперед звертати увагу на ознаки, які можуть свідчити про ризик вчинення СНПК, зокрема:

- повідомлення про затримання, перебування в полоні, проходження «фільтрації», допити російськими військовослужбовцями або пов'язаними з ними особами чи збройними формуваннями;
- описи примусового оголення, утримання в нелюдських умовах, проведення обшуків чи оглядів;
- згадки про приниження, сором, поводження «як з твариною»;
- повідомлення про незрозумілий біль, труднощі з сидінням чи ходьбою, порушення сну або видиме занепокоєння під час згадок про перебування під вартою.

Мінімальний алгоритм дій при першому контакті з урахуванням VSCA³⁰

☐ Представтеся (ім'я, посада) та коротко поясніть мету розмови.	<i>«Доброго дня. Мене звати [ім'я, посада]. Я тут, щоб вислухати Вас і допомогти в межах встановлених процедур».</i>
☐ За можливості забезпечте приватність спілкування та умови, за яких розмову не зможуть почути сторонні особи.	<i>«Чи можемо ми перейти в більш комфортне місце для подальшого спілкування?»</i>
☐ Проведіть первинну оцінку ризиків і переконайтесь, що постраждалий почувається достатньо безпечно для розмови. У разі виявлення ризиків необхідно узгодити інший час, спосіб або місце спілкування.	<i>«Чи почуваєтеся Ви зараз у безпеці, щоб поговорити? Якщо ні, ми можемо обрати інший час або місце. Чи є зараз загроза Вашій безпеці або безпеці інших осіб (членів родини, колег тощо)?»</i>

Важливо: повідомлення про нещодавнє затримання або перебування під вартою слід розглядати як фактор підвищеного ризику можливого вчинення СНПК та відповідно адаптувати заходи безпеки і процедури скерування, не вимагаючи від особи негайного розкриття деталей.

☐ Збирайте лише мінімально необхідну інформацію, уникаючи повторних або детальних запитань щодо обставин можливого злочину. Під час первинного контакту основна увага має бути зосереджена на конфіденційності, безпеці, інформуванні про права та доступ до необхідної підтримки.	<i>«Я поставлю лише кілька загальних запитань, щоб зрозуміти ситуацію та передати інформацію відповідному спеціалісту. Вам не потрібно зараз розповідати деталі. Ваше повідомлення буде розглянуте відповідно до законодавства, із дотриманням конфіденційності в межах, визначених законом. Чи можете коротко повідомити, що сталося?»</i>
---	---

- ☐ З'ясуйте та зафіксуйте побажання постраждалого щодо подальшої взаємодії (зокрема щодо умов спілкування, статі слідчого, присутності особи підтримки).
- ☐ Узгодьте подальші кроки, спосіб зв'язку та темп взаємодії, пояснивши, що для належного документування може знадобитися кілька інтерв'ю, кількість яких за можливості буде мінімізована.

«Чи маєте Ви побажання щодо подальшого спілкування (наприклад, щодо статі слідчого або присутності особи підтримки)? Ви маєте право на правничу допомогу та інші види підтримки, і за Вашою згодою ми можемо допомогти організувати доступ до них. Якщо Вам потрібна невідкладна медична чи інша допомога, будь ласка, повідомте – ми можемо це забезпечити. Надалі з Вами працюватиме уповноважений слідчий, якому буде передано необхідну інформацію».

Додатково (незалежно від рішення постраждалого щодо участі в кримінальному провадженні):

- ☐ За потреби та за згодою постраждалого забезпечте його скерування до КЦППС для доступу до необхідної підтримки.

Важливо: надавайте постраждалому реалістичну та чесну інформацію щодо можливостей кримінального розслідування, його процесуальних прав та обов'язків, а також щодо можливості врахування висловлених ним побажань. Не давайте обіцянок, виконання яких не належить до ваших повноважень або в здійсненності яких Ви не можете бути впевнені на цьому етапі.

За відсутності спеціалізованого персоналу з питань СНПК, працівник, який здійснює перший контакт, повинен невідкладно звернутися до уповноваженої особи/слідчого, відповідального за роботу з випадками СНПК, для отримання подальших вказівок і передачі інформації.

Уповноважена особа (слідчий або інший визначений працівник) з урахуванням волевиявлення постраждалого, завершує процедуру отримання інформованої згоди на участь у кримінальному провадженні, приймає повну заяву та забезпечує подальшу реєстрацію кримінального провадження з наданням потерпілому відповідних реєстраційних даних та витягу з ЄРДР.

3.1.1. Перший контакт із потенційними постраждалими, виявленими іншими надавачами допомоги постраждалим від воєнних злочинів

У деяких випадках слідчі дізнаються про потенційних постраждалих від СНПК не через їхнє безпосереднє звернення до поліції, а через інших надавачів допомоги (зокрема, громадські організації, працівники КЦППС, заклади охорони здоров'я або служби психосоціальної підтримки).

Якщо постраждалий уже перебуває у контакті зі службою підтримки, первинну комунікацію щодо можливої взаємодії з поліцією доцільно організовувати через довіреного фахівця (наприклад, кейс-менеджера, психолога, соціального працівника чи адвоката), який за згодою постраждалого може передати мінімально необхідну інформацію для безпечного планування подальшого контакту.

Слідчий має визначити роль залученого фахівця, пояснити мету контакту та запропонувати безпечний і прийнятний для постраждалого спосіб подальшої взаємодії. Комунікація має здійснюватися із врахуванням професійних обмежень, які поширюються на довіреного фахівця (внутрішні процедури організації, лікарська таємниця тощо). Постраждалий самостійно вирішує, чи контактувати із поліцією та в який спосіб це робити, включно з правом відмовитися без будь-яких негативних наслідків.

3.2. Попередня бесіда зі слідчим з розслідування СНПК

Попередня бесіда не є процесуальним допитом і не передбачає отримання детальних свідчень. Водночас вона також має проводитися з дотриманням принципів VSCA.

Після передачі провадження уповноваженому слідчому з питань СНПК, до проведення основного процесуального інтерв'ю здійснюється коротка попередня бесіда, метою якої є:

- з'ясування готовності постраждалого до подальшої взаємодії зі слідством;
- надання базової інформації про процедуру кримінального розслідування та її відмежування від інших адміністративних процедур;
- отримання попередньої згоди постраждалого на подальшу участь у кримінальному провадженні;
- оцінка безпечності проведення запланованих слідчих дій спільно з постраждалим;
- визначення найбільш прийнятного формату подальшої взаємодії (часу, місця, способу виклику та проведення слідчих дій), уникаючи публічності таких дій з

- безпекових міркувань;
- визначення можливості проведення основного слідчого інтерв'ю та його попереднє планування.

3.3. Основне слідче інтерв'ю за моделлю PEACE

За можливості доцільно проводити одне ретельно підготовлене інтерв'ю замість кількох фрагментарних. **Повторні інтерв'ю можуть проводитися лише за наявності обґрунтованої потреби. Вони мають бути належним чином скоординовані, а їхня необхідність завчасно пояснена потерпілому.**

Рекомендації, наведені в цьому розділі, сумісні з іншими визнаними підходами до проведення слідчих інтерв'ю, зокрема з Принципами Мендеса щодо ефективного проведення опитувань, моделлю ООН/МКЧХ, іншими процедурними моделями опитування та методом когнітивного інтерв'ю. Слідчі можуть застосовувати ці підходи окремо або в поєднанні за умови їх використання відповідно до викладених у цьому посібнику принципів та з урахуванням поведінки, потреб і безпеки потерпілого.

Модель PEACE включає такі етапи:

P – Plan and Prepare (Планування та Підготовка)	Підготовка до слідчого інтерв'ю, вивчення наявних матеріалів, організація простору з урахуванням технічних аспектів і потреб потерпілого.
E – Engage and Explain (Взаємодія та Пояснення)	Встановлення контакту, пояснення мети, порядку та умов проведення слідчого інтерв'ю.
A – Account (Розповідь)	Надання потерпілому можливості вільно викласти обставини події та уточнення необхідних деталей слідчим.
C – Closure (Завершення)	Безпечне завершення інтерв'ю, підсумування ключової інформації, перевірка стану потерпілого.
E – Evaluate (Оцінка)	Аналіз отриманої інформації та планування подальших кроків у розслідуванні.

3.3.1. Планування та підготовка

Рішення щодо планування інтерв'ю, за можливості, доцільно ухвалювати спільно з потерпілим, з урахуванням його потреб і побажань. Планування має спиратися на інформацію, отриману на попередніх етапах, і включати:

- Організацію безпечних умов для проведення слідчого інтерв'ю, визначення часу його проведення та складу учасників.
- Визначення способу фіксації інформації та підготовку необхідного технічного обладнання.
- Перегляд наявних матеріалів, виявлення прогалин у зібраних даних і визначення ключових обставин, які необхідно з'ясувати під час інтерв'ю.
- Підготовку до інформування потерпілого про кримінальне провадження та отримання його інформованої згоди (зокрема завчасну підготовку необхідних бланків та визначення питань, які мають бути пояснені зрозумілою для потерпілого мовою).
- Забезпечення власної готовності та достатнього часу для проведення інтерв'ю.

Важливо: Враховуйте, що постраждалий може також бути свідком інших воєнних злочинів. За можливості, завчасно передбачайте спосіб їх належного документування без перевантаження процедури.

3.3.2. Взаємодія та пояснення

На початку основного інтерв'ю важливо ввічливо встановити контакт і коротко пояснити мету, структуру та послідовність розмови. Це сприяє формуванню довіри, знижує рівень тривоги та допомагає потерпілому краще орієнтуватися в процесі.

До початку інтерв'ю додатково переконайтесь, що:

- ☐ Колеги не перериватимуть Вас під час проведення слідчого інтерв'ю.
- ☐ Ваш(і) телефон(и) переведено у беззвучний режим (без вібрації).
- ☐ Ви та інші присутні працівники одягнені в цивільний одяг нейтральних кольорів без помітної символіки.

Навіть якщо ці питання вже обговорювалися раніше, **стисло підтвердьте ключові моменти:**

Дія	Приклад формулювання
Представлення, оцінка готовності потерпілого до інтерв'ю.	«Чи все ще комфортно для Вас, щоб ми продовжили розмову тут, з цією командою?»
Пояснення мети інтерв'ю.	«Сьогодні ми хотіли б зафіксувати більш повний опис подій, щоб ця інформація могла бути використана як доказ у межах кримінального

	<i>провадження, якщо Ви вирішите продовжити участь у ньому».</i>
Пояснення структури інтерв'ю.	<i>«Спочатку я попрошу Вас розповісти про події своїми словами. Після цього я поставлю кілька уточнюючих запитань. Наприкінці ми коротко узагальнимо інформацію, перевіримо, чи нічого не пропущено, та обговоримо подальші кроки».</i>
Пояснення способу документування та отримання згоди потерпілого на нього.	<i>«Щоб Ваші свідчення були належним чином збережені, ми можемо здійснити аудіо-, відеофіксацію інтерв'ю – це допоможе точно зафіксувати Ваші слова. Якщо Ви не бажаєте проведення запису, я здійснюватиму письмову фіксацію. Відмова від аудіо- чи відеофіксації не вплине на Ваші права або розгляд справи. У разі згоди або незгоди прошу зазначити це у відповідній графі протоколу».</i>

Важливо: Навіть якщо внутрішніми процедурами рекомендується відеозапис, потерпілому необхідно чітко запропонувати альтернативні способи документування та запевнити, що відмова не вплине на перебіг розслідування.

На початку коротко поясніть послідовність дій у разі повітряної тривоги або іншої безпекової ситуації	<i>«У разі сигналу повітряної тривоги або іншого попередження ми одразу зупинимо розмову та разом перейдемо до укриття або іншого безпечного місця. Інтерв'ю буде призупинено. Якщо Ви захочете і це буде безпечно, ми зможемо продовжити пізніше. Якщо ні – можете повністю припинити розмову. Це Ваше рішення».</i>
--	---

3.3.3. Вільна розповідь потерпілого

Під час вільної розповіді потерпілий самостійно викладає власний опис подій. Мета цього етапу — надати потерпілому можливість розповісти про пережите своїми словами, отримати фактичну інформацію, необхідну для розслідування, а також мінімізувати ризик повторної травматизації, уникаючи повторів або надмірної деталізації.³¹

31 Цей етап має відповідати загальним принципам VSCA та враховувати, як чоловіки та хлопчики можуть описувати СНПК та його наслідки.

Алгоритм дій слідчого на етапі «вільної розповіді»:

Після короткого вступу та пояснення процедури, запропонуйте потерпілому перейти до вільної розповіді.	Поставте відкрите запитання: <i>«Чи могли б Ви своїми словами розповісти про те, про що Ви хотіли б поговорити сьогодні?»</i> Якщо потерпілому складно почати, допоможіть нейтральною підказкою: <i>«Можливо, Вам буде легше почати з того, де Ви перебували, коли ці події почалися».</i>
---	---

На цьому етапі важливо:

- Не перебивати, за винятком коротких підтримувальних реплік кшталту «Не поспішайте», «Можете зробити паузу, якщо це потрібно».
- Уважно слухати, коли чоловіки та хлопчики описують події переважно як «тортури», «побиття», «приниження» або «те, що сталося під час ув'язнення» на предмет того, чи не містяться в розповіді елементи непрямого опису можливого СНПК.
- Фіксувати ключові моменти для подальшого обговорення та уточнень, не перериваючи розповідь потерпілого.

Уточнення після вільної розповіді Мета цього етапу — уточнення та доповнення отриманої інформації, а не оспорування повідомленого чи перехресна перевірка показань на допиті.	Перехід до уточнення та доповнення розповіді потерпілого, доцільно здійснювати за технікою воронки: Етап 1: Відкриті запитання. Почніть з РПО-підказок³², які дозволяють потерпілому звернутися до власних спогадів без спотворення. <i>«Ви згадали про особу Х... Чи могли б Ви розповісти про це детальніше?»</i> <i>«Будь ласка, опишіть кімнату».</i> Етап 2: Уточнювальні запитання. Використовуйте «Хто, Що, Де, Коли, Як», щоб дізнатись конкретні деталі на основі того, що вже розповів потерпілий.³³
--	--

32 Принцип «Розкажіть – Поясніть – Опишіть».

33 Більш прямі запитання можуть бути прийнятними для другорядних фактів (таких як розташування відомих вулиць).

«Хто був у кімнаті з вами?»
«Де Ви стояли, коли це сталося?»

Важливо на цьому етапі: уникайте навідних запитань і не додавайте факти, які потерпілий сам не повідомляв.

Недоречно: «Автомобіль був червоного кольору?» (Навідне питання)

Доречно: «Ви можете описати автомобіль?» (Відкрите питання)

Етап 3: Закриті запитання. Використовуйте питання, на які можна відповісти «так» або «ні», лише за потреби підтвердити конкретні юридично значущі факти задля вірної кваліфікації, про які потерпілий не згадав.

Ключові сфери, які зазвичай необхідно охопити питаннями, включають:

Визначення основних фактів:

«Чи можете Ви розповісти, коли це сталося?»

«Де Ви були в той час?»

«Хто там був – чи були там люди, яких Ви впізнали або пам'ятаєте?»

Уточнення щодо сексуалізованих дій (за ініціативою потерпілого, без надмірних графічних (описових) деталей):

«Чи можете Ви описати, що Ви пережили?»

«Чи Вас примушували або змушували робити щось проти вашої волі?»

Свідчення про можливі порушення щодо інших:

«Чи бачили Ви, що щось сталося з іншими людьми, коли Ви були там?»

«Чи з іншими поводитися подібним чином?»

Фізичні та інші докази:

«Чи зазнали Ви після цього травм, мали сліди на тілі або інші фізичні наслідки?»

«Чи є щось, наприклад одяг, повідомлення, медичні записи або інші люди, що можуть допомогти підтвердити, що сталося?»

Наслідки та вплив:

«Що з вами відбувалося після того, як це сталося, фізично та емоційно?»

«Чи зверталися Ви до лікарів або отримували лікування?»

Важливо на цьому етапі: У випадках, коли юридичні аспекти вимагають більш конкретної інформації (наприклад, чи відбулося проникнення), питання слід формулювати нейтрально та лаконічно, ставити їх лише один раз, а потім повертатися до темпу, який задає потерпілий.

Наприклад: *«Раніше Ви сказали, що вони “використовували Вас”. Щоб суд міг зрозуміти це, я повинен поставити одне чітке запитання: чи вводили вони будь-яку частину свого тіла або будь-який предмет у Ваш анус або рот?»*³⁴

Якщо потерпілий відмовляється відповідати, це слід поважати і зафіксувати.

Після того, як потерпілий розповів свою історію:

1. **Подбайте про безпеку та уточніть актуальні потреби** *«Чи є якась конкретна допомога або підтримка, яка Вам зараз потрібна?»*
2. **Запропонуйте перерву**, щоб впорядкувати інформацію в лінійній хронологічній послідовності, розділити події на частини та попросити деталі про кожну частину (якщо необхідно).
3. **Якщо Ви помітили суперечності**, попросіть потерпілого пояснити їх, якщо це можливо. Будьте чуйними та зазначте, що розумієте, що це складно.

3.3.4. Завершення інтерв'ю

Фаза завершення дозволяє безпечно, чітко і з повагою закінчити інтерв'ю та має на меті:

- перевірити повноту інформації та підтвердити контроль потерпілого;
- переконаватися, що потерпілий не залишається в стані гострого стресу;
- уточнити наступні кроки та очікування від них;
- перевірити потреби потерпілого в безпеці та підтримці.

Порада слідчому: за можливості не завершуйте інтерв'ю одразу після обговорення найбільш травматичного епізоду. Дайте потерпілому час повернутися до більш стабільного емоційного стану — зробіть паузу, запропонуйте перерву або коротко підсумуйте розмову й поясніть подальші кроки.

34 Ці запитання слід задавати лише в тому випадку, якщо постраждалий вже вказав на дії, які вимагають такого уточнення.

Алгоритм дій слідчого під час завершення інтерв'ю (чеклист для самоперевірки):

☐ Перевірка повноти свідчень та повернення контролю потерпілому	Запропонуйте потерпілому додати або виправити інформацію. <i>«Чи є щось важливе, про що ми не говорили, і що Ви хотіли б додати?»</i> <i>«Чи є щось із сказаного вами, що Ви хотіли б уточнити або змінити?»</i>
Можете коротко підсумувати основні моменти (без деталізації) і запитати, чи інформація в цілому точна, даючи зрозуміти, що це робиться для ясності, а не для перевірки потерпілого: <i>«Дозвольте мені перевірити, чи я правильно зрозумів Ваші слова. Будь ласка, скажіть, якщо я щось пропустив або неправильно зрозумів».</i>	
☐ Перевірка емоційного стану та самопочуття потерпілого	<i>«Які у Вас плани на сьогодні?»</i>, <i>«Як Ви почуваетесь після розмови?»</i> та продовжити спілкування на сторонні теми.
☐ Пояснити наступні кроки	Коротко, простими словами поясніть: — що буде з заявою або записом інтерв'ю; — якими будуть подальші кроки у розслідуванні; — за яких обставин можуть бути необхідні повторні допити/інтерв'ю.
— Поясніть, що розслідування може зайняти час і що його результати не можуть бути гарантовані. — Поясніть, що рішення про винесення вироку будуть ухвалювати відповідні органи. — Уникайте обіцянок конкретних результатів. — Нагадайте потерпілому, що він має право бути поінформованим про ключові події відповідно до КПК України.	
☐ Надати інформацію про підтримку потерпілого та контакти відповідних служб	Спитайте, які послуги можуть бути потрібні потерпілому та чи він має контакти служб: — з охорони здоров'я; — психосоціальної підтримки; — правничої допомоги; — економічної підтримки; — послуг з надання тимчасового житла або притулку; — з допомоги в отриманні певного статусу в органах державної влади.

За можливості, ця інформація має надаватися як усно, так і письмово (якщо це безпечно).

Перед тим, як завершити інтерв'ю, переконайтеся, що потерпілий почувається стабільно та має підтримку.

☐ **Завершити інтерв'ю, надати контактні дані для зв'язку зі слідством**

Висловіть потерпілому вдячність за зусилля та труднощі, пов'язані з наданням свідчень:
«Дякую, що Ви знайшли час і сили, щоб поговорити про це. Я знаю, що це нелегко. Якщо пізніше у Вас виникнуть питання або Ви згадаєте щось важливе, Ви можете зв'язатися з нами за цими контактами».

На завершення нагадайте потерпілому, що він може в будь-який момент:

- ставити питання;
- просити роз'яснень щодо процесу розслідування та слідчих дій;
- висловлювати занепокоєння щодо своєї безпеки або самопочуття.

3.3.5. Оцінка інтерв'ю

Цей етап є внутрішнім етапом роботи слідчого та команди і має на меті:

- проаналізувати якість, повноту і достатність зібраної інформації та доказів;
- оновити інструменти оцінки ризиків та, за потреби, скоригувати заходи безпеки та захисту;
- спланувати подальші процесуальні дії, способи зменшення ризику повторної травматизації (передусім шляхом мінімізації повторних допитів);
- обміркувати потребу слідчої команди в додатковій професійній підтримці.

Алгоритм дій слідчого/команди під час оцінки (можете роздрукувати та використовувати цей алгоритм як чеклист):

Аналіз та перегляд інтерв'ю — невдовзі після його закінчення

☐ **Перевірка нотаток**
 Які дані були отримані під час інтерв'ю?

- ☐ Встановлені основні факти, наскільки це можливо (хто, що, де, коли, як).
- ☐ Враховані контекстуальні фактори (умови утримання, військовий контекст, моделі зловживань).
- ☐ Встановлено ознаки СНПК та/або інших воєнних злочинів (наприклад, тортури,

	☐ незаконне утримання під вартою, злочини проти людяності).
☐ Перевірка джерел доказів Які джерела потенційних підтверджуючих доказів виявлені?	☐ Свідки ☐ Фізичні докази ☐ Цифрові докази ☐ Документи ☐ Інше
☐ Оцінка узгодженості різних доказів між собою (напишіть тут свої міркування) 	

Якщо виявлено прогалини в даних, розгляньте, як їх можна усунути за допомогою інших форм збору доказів (крім додаткового допиту потерпілого).

Важливо: оцінюйте узгодженість свідчень потерпілого з інформацією, вже отриманою з інших джерел, з огляду на можливий вплив фізичних травм та психологічних наслідків СНПК на пам'ять.

Мінімізація повторних допитів — будь-який додатковий допит має бути ретельно спланованим, коротким та цілеспрямованим.

☐ Оцініть підстави для повторного допиту (напишіть тут свої міркування)
☐ Проаналізуйте, як інші дії або наявні джерела доказів можуть надати необхідну інформацію (напишіть тут свої міркування)

- ☐ Оцініть стан потерпілого під час проведеного інтерв'ю та його готовність брати участь в додаткових допитах (напишіть тут свої міркування)

Оновлення інформації про ризики, захист та перенаправлення потерпілого — нова інформація, що впливає на безпеку (наприклад, погрози, про які стало відомо наприкінці допиту, побоювання щодо впізнання колегами або ознаки ризику самоушкодження) є приводом для переоцінки та, за необхідності, консультації з суб'єктами захисту або підтримки.

- ☐ Вжити заходів відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Які заходи з перенаправлення варто вжити (відповідно до запиту потерпілого)?

Направити, надати інформацію про:

- ☐ КЦППС
- ☐ охорону здоров'я
- ☐ психосоціальну підтримку
- ☐ правничу допомогу
- ☐ економічну підтримку
- ☐ послуги з надання житла або притулку
- ☐ отримання певного статусу в органах державної влади
- ☐ інше

Координація з іншими суб'єктами — плануйте та документуйте передачу інформації, передбачену законодавством, та інший обмін даними

Оцініть, з ким необхідний офіційний контакт/обмін даними?

- ☐ КЦППС
- ☐ Інші слідчі підрозділи
- ☐ Органи прокуратури
- ☐ Судово-експертні установи
- ☐ Заклади охорони здоров'я
- ☐ Органи державної влади
- ☐ Інше

Будь-який обмін інформацією повинен бути зафіксований (що було передано, кому і з якою метою) відповідно до внутрішніх процедур та вимог законодавства. **Важливо:** під час координації з іншими підрозділами/учасниками розслідування, звертайте увагу на інформацію, яка може спричинити ризики паралельних або дублюючих запитань потерпілому щодо тих самих подій

Благополуччя та супервізія для слідчих та їх команд — звертайте увагу на свої емоції та фізичний стан, щоб запобігти вигоранню та вторинній травмі

Проаналізуйте власні реакції після допиту

Відмічайте будь-які реакції:

- ☐ стрес
- ☐ гнів
- ☐ відчай
- ☐ емоційне заціпеніння

Якщо це можливо, звертайтеся за супервізією, підтримкою колег або психологічною допомогою. Спробуйте застосувати до себе чи своїх колег техніки стабілізації з **Додатку 3**.

3.4. Судово-медичні, психологічні та психіатричні експертизи

3.4.1. Загальні принципи

Попри те, що СНПК часто відбувається в умовах, за яких збирання доказів є ускладненим, судові експертизи можуть надати важливу доказову інформацію для розслідування завдяки:

- документуванню фізичних і психологічних наслідків;
- підтвердженню показань потерпілого результатами судово-експертного огляду;
- сприянню травмо-інформованій інтерпретації, зокрема шляхом пояснення поведінкових реакцій потерпілого, які в іншому випадку можуть бути неправильно витлумачені (наприклад, затримка в повідомленні про злочин, фрагментарність спогадів або продовження контактів із кривдниками).

Водночас, якщо проведення судової експертизи є неможливим або потерпілий відмовляється від її проходження, розслідування має ґрунтуватися на сукупності інших доказів, зокрема свідченнях, показаннях, контекстуальних, документальних і цифрових матеріалах.

3.4.2. Мінімальні вимоги до проведення судових експертиз у розслідуванні СНПК щодо чоловіків та хлопчиків³⁵

Порада слідчому: За можливості, завчасно встановіть контакт із керівництвом експертної установи та судовими експертами, щоб узгодити умови проведення експертизи, які забезпечуватимуть для потерпілого мінімально необхідний рівень безпеки, приватності та психологічного комфорту.

Уточніть, чи мають залучені судові експерти досвід роботи з чоловіками та хлопчиками, які постраждали від СНПК, а також з'ясуйте, яким чином вони застосовують травмо-інформований підхід у своїй практиці.

Профільна підготовка судових експертів з питань СНПК	☐ Судові експерти, залучені до проведення експертиз, повинні мати підготовку з травмо-інформованого підходу, досвід документування СНПК, а також практичний досвід роботи з чоловіками та хлопчиками, які постраждали від СНПК.
Можливість залучення експерта чи експертки певної статі на прохання потерпілого	☐ За можливості, завчасно уточнюйте у керівництва судово-експертної установи, чи можливе залучення експерта певної статі відповідно до побажань потерпілого.
Комфортне та безпечне середовище проведення експертизи	☐ обстеження не проводиться в будівлях, де розташовані морги, мобільні рефрижератори або здійснюються активні заходи з репатріації. ☐ будівля, у якій проводиться обстеження, не нагадує місця ув'язнення (зокрема, відсутні ґрати на вікнах, контрольно-пропускні пункти тощо). ☐ приміщення є фізично доступним для потерпілих з інвалідністю. ☐ забезпечено окреме приватне приміщення для проведення обстеження. ☐ приміщення, в якому проводиться обстеження, не розташоване в підвальному або іншому просторі, який може викликати асоціації з місцями утримання під вартою.

³⁵ Можливості різних судово-експертних установ можуть суттєво відрізнятись між собою, рівень матеріально-технічного забезпечення може бути нижчим у регіональних структурних підрозділах експертних установ порівняно з обласними.

Дотримання принципів VSCA під час проведення експертизи	☐ надається завчасне й доступне роз'яснення процедур, які будуть проводитися. ☐ потерпілому пояснюється його право відмовитись від окремих етапів огляду або зробити перерву в будь-який момент. ☐ судові експерти отримують добровільну інформовану згоду на проведення експертизи перед її початком (усну або письмову). ☐ потерпілому надається можливість ставити уточнювальні запитання та отримувати на них зрозумілі відповіді.
--	---

3.4.3. Коли слід розглянути можливість проведення судових експертиз:

Вид експертизи	Можливі підстави	Мета
Судово-медична експертиза³⁶	Наявність фізичних ушкоджень, слідів травми або її наслідків (рубці, кісткові деформації, хронічні больові симптоми з боку внутрішніх органів). ³⁷	Підтримка показань потерпілого.
	Постраждалі від СНПК, які були незаконно позбавлені волі та утримувалися в неналежних умовах (позбавлення належного харчування, доступу до медичної допомоги, засобів гігієни тощо), часто зазнають комплексних наслідків для здоров'я, деякі з яких не пов'язані безпосередньо із СНПК.	Виявлення довгострокових наслідків є доказом тривалої шкоди здоров'ю внаслідок жорстокого поводження.

³⁶ В цьому Посібнику не висвітлено питання біологічних доказів на тілі постраждалих від СНПК, оскільки найчастіше постраждалі повідомляють про цей злочин через тривалий час. Разом з цим, відбір біологічних зразків з речових доказів може бути доцільним протягом тривалого часу після вчинення СНПК.

³⁷ Узагальнені дані про поширені типи фізичних травм та їх наслідки наведені у Розділі 2.

Судово-психологічна експертиза	Виявлення психологічних ознак (емоційні переживання, моральні страждання), пов'язаних з СНПК.	Підтримка показань потерпілого, особливо, якщо тілесні ушкодження відсутні чи загоїлись без видимих слідів.
Судово-психіатрична експертиза	Симптоми, характерні для пережитого травматичного досвіду, такі як тривога, депресія, ПТСР, порушення сну, дисоціація або зміни в поведінці та функціонуванні. ³⁸	

3.4.4. Підготовка слідчого до призначення судової експертизи (короткий чек-лист для самоперевірки):

Інформування потерпілого Завчасне інформування потерпілого про мету, порядок проведення та можливі наслідки судової експертизи та його можливість уточнити важливу інформацію сприяє формуванню довіри та створює умови для усвідомленої співпраці.	☐ Пояснити мету призначення експертизи та порядок використання її результатів у кримінальному провадженні. ☐ Пояснити основні процедури, які проводитимуться під час експертизи. ☐ Повідомити, хто матиме доступ до висновку експерта та яким чином потерпілий зможе з ними ознайомитись. ☐ Повідомити про право відмовитися, призупинити або припинити експертизу в будь-який час без втрати доступу до правосуддя. ☐ Завчасно повідомити дату, час та місце проведення експертизи, а за можливості — надати контактні дані експертної установи для комунікації.
---	--

38 Детальніше – дивіться в Розділі 2.

Забезпечення інших принципів VSCA За можливості завчасно подбайте про індивідуальні потреби потерпілого, враховуючи ризик повторної травматизації під час проведення експертизи.	☐ Запропонувати можливість присутності під час проведення експертизи довіреної особи (наприклад, психолога, адвоката або члена сім'ї за вибором потерпілого). ☐ Пересвідчитися, що умови проведення експертизи є безпечними, приватними та психологічно прийнятними для потерпілого.³⁹ ☐ Обговорити питання статі експерта (за можливості, врахувати побажання потерпілого). ☐ Уточнити, чи має потерпілий можливість безпечно дістатись місця проведення експертизи з урахуванням його фізичного стану, матеріальних обставин або можливих транспортних труднощів.
Підготовка матеріалів, які можуть бути надані судовому експерту: Якість судово-експертного висновку залежить не лише від кваліфікації експерта, а й від повноти та якості наданих матеріалів кримінального провадження. Своєчасне надання медичної документації (за її наявності) може суттєво полегшити оцінку наслідків СНПК та зменшити потребу в додаткових клопотаннях.	☐ Підготувати протоколи допитів та/або їх відеозаписи. ☐ Підготувати протоколи інших проведених слідчих дій, які можуть мати значення для експертизи. ☐ Уточнити у потерпілого, чи отримував він медичну допомогу та чи має відповідну медичну документацію. ☐ Долучити наявну медичну документацію до матеріалів кримінального провадження.
Підготовка питань для призначення судової експертизи⁴⁰	

39 Якщо судово-експертна установа не може гарантувати такі умови, розгляньте можливість проведення обстеження в медичному закладі або інших відповідних і прийнятних умовах (наприклад, «зелені кімнати», центри Барнхаус тощо).

40 Конкретні питання для судової експертизи залежатимуть від контексту, проте акцентуємо Вашу увагу на необхідності утримуватись від формулювань, які є потенційно дискримінуючими та чутливими (наприклад, питання щодо «природного/неприродного шляхів проникнення в тіло потерпілого»).

3.4.5. Коротке пояснення процедур різних видів судових експертиз, яке слідчий може надати потерпілого завчасно:

Судово-медична експертиза	
Мета: — виявлення тілесних ушкоджень та їхніх слідів; — оцінка ступеня тяжкості тілесних ушкоджень; — встановлення інших наслідків для фізичного здоров'я, пов'язаних із пережитим насильством або умовами утримання.	Може включати в себе: — інтерв'ю (опитування) судового експерта щодо обставин вчинення СНПК, наявних скарг, симптомів травм та їх клінічного перебігу. — огляд тіла потерпілого, зокрема, за потреби огляд аногенітальної ділянки. — за необхідності судовий експерт може залучити лікарів інших спеціальностей або ж рекомендувати проведення додаткових досліджень (рентген, КТ/МРТ, УЗД тощо).

Важливо: чоловіків та хлопчиків, які пережили СНПК, необхідно завчасно попереджати про можливу потребу демонструвати сліди катувань, а також якщо це впливає з обставин справи — про можливість огляду аногенітальної ділянки судовим експертом. Проведення таких процедур без належної підготовки та пояснення може викликати страх, сором або ж спричинити гостру стресову реакцію.

Судово-психіатрична експертиза	
Мета: встановити наявність психічних розладів або станів, які можуть бути пов'язані з пережитим травматичним досвідом.	Може включати в себе: — інтерв'ю (опитування) судового експерта, яке стосуватиметься обставин вчинення СНПК, симптомів травм та їх клінічного перебігу. — застосування стандартизованих опитувальників для виявлення ПТСР, депресії тощо.

Судово-психологічна експертиза	
Мета: оцінити психологічний стан потерпілого, виявити ознаки психотравматизації та аналіз психологічних наслідків пережитого травматичного досвіду.	Може включати в себе: — інтерв'ю (опитування) судового експерта, яке стосуватиметься обставин вчинення СНПК, симптомів травм та їх клінічного перебігу. — застосування стандартизованих психологічних опитувальників для скринінгу ПТСР, депресії тощо.

3.4.6. Стандарти документування СНПК та вимоги до висновків судових експертів

Судово-медичні експертизи	Судово-психологічні, судово-психіатричні експертизи
Висновки судових експертів мають містити:	
Зазначення методик, застосованих під час обстеження. Точний і повний опис усіх виявлених ушкоджень, зокрема їхній тип, локалізацію, розмір, форму та колір. За можливості — схеми тіла з позначенням виявлених ушкоджень та/або фотодокументація (за умови отримання інформованої згоди потерпілого на фотографування). За можливості⁴¹ — оцінку ступеня узгодженості між свідченнями потерпілого, матеріалами кримінального провадження та виявленими фізичними ознаками,	Зазначення методик, застосованих під час обстеження. Задokumentовані клінічні спостереження, виявлені симптоми та їхній опис. Зазначення використаних психодіагностичних шкал або інших стандартизованих інструментів оцінки (зокрема для виявлення симптомів депресії, ПТСР тощо). Оцінку експерта щодо ступеня узгодженості між клінічною картиною, результатами обстеження та повідомленими обставинами подій.

41 У цьому контексті йдеться про можливість проведення такої оцінки судовими експертами за умови, що вони мають відповідні знання, навички та досвід, а також з урахуванням потреб розслідування і питань, поставлених на вирішення судової експертизи.

із застосуванням стандартизованої термінології Стамбульського протоколу: дані «не узгоджуються», «узгоджуються з», «дуже узгоджуються з», «типові для» або «діагностичні для».⁴²

3.4.7. Коли судова експертиза недоступна або потерпілий відмовився від її проходження

- Чітко і без упереджених оцінок задокументуйте причини недоступності експертизи або відмови потерпілого.
- Розгляньте можливість проведення судово-медичної експертизи на підставі наявної медичної документації, яка може підтвердити наслідки СНПК для здоров'я.
- Повідомте потерпілого, що він може повторно звернутись до Вас з питанням про проведення судово-експертного обстеження пізніше, якщо змінить своє рішення і якщо таке обстеження матиме значення для розслідування.

3.5. ОКРЕМІ СЛІДЧІ ДІЇ

3.5.1. Пред'явлення особи для впізнання

Пред'явлення особи для впізнання⁴³ — це слідча дія, під час якої потерпілий або свідок вказує на особу, яку він бачив раніше, для підтвердження її ідентичності. Проведення цієї дії має відповідати вимогам КПК України та враховувати підхід, орієнтований на потерпілих (VSCA), щоб мінімізувати ризик повторної травматизації.

Основні процесуальні вимоги:

- До проведення впізнання обов'язково здійснюється попередній допит щодо обставин сприйняття особи та ознак, за якими потерпілий або свідок може її впізнати.

⁴² Остання редакція Стамбульського протоколу від 2022 року рекомендується як найактуальніша та найповніша версія, доступна на момент публікації цього посібника. Водночас для фахівців, які не володіють англійською мовою на високому рівні, може бути корисним неофіційний український переклад Стамбульського протоколу від 2004 року. З цієї причини слід бути обережними, оскільки певна термінологія в більш пізньому виданні 2022 року наразі не є частиною національної судово-медичної практики або нормативно-правової бази, що регулює роботу судових експертів в Україні.

⁴³ Відповідно до статті 228 Кримінального процесуального кодексу України.

- Особа пред'являється разом щонайменше з трьома іншими особами, які не мають різних відмінностей у зовнішності, одязі, національності, та не є загальновідомими чи публічно впізнаваними.
- Перед початком процедури особі, яка підлягає впізнанню, надається можливість самостійно обрати місце серед інших осіб.
- Потерпілий або свідок має самостійно вказати на особу та пояснити, за якими ознаками він її впізнав.
- Забезпечується участь понятих або здійснюється безперервна відеофіксація.
- Допускається проведення впізнання за фотознімками, відеозаписом, голосом або ходом (з дотриманням установлених процесуальних вимог).
- Повторне пред'явлення для впізнання тією самою особою за тими самими ознаками не допускається.

Практичні застереження у справах СНПК

- Оцінюйте безпекові та психологічні ризики для потерпілого перед проведенням впізнання.
- Уникайте прямого контакту потерпілого з підозрюваним, якщо це може спричинити додаткову шкоду.
- За можливості забезпечуйте проведення впізнання у безпечному форматі (наприклад, за відео).
- Не чиніть тиску на потерпілого щодо результату впізнання.
- Враховуйте можливий вплив травматичного досвіду на пам'ять та сприйняття потерпілого.

МІЖНАРОДНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ВПІЗНАННЯ

Підходи:

- Застосування «сліпого» методу (особа, яка проводить процедуру, не знає, хто саме є підозрюваним).
- Послідовне пред'явлення осіб (по одній особі), що зменшує ризик порівняльного вибору.
- Максимально повна відеофіксація всієї процедури.

Принципи:

- **Справедливість процедури** — процедура має відповідати стандартам справедливого судового розгляду, що впливають із практики ЄСПЛ⁴⁴,

44 Дивіться практику Європейського суду з прав людини щодо оцінки доказів і права на справедливий суд, яка встановлює загальні стандарти перевірюваності, надійності та процесуальних гарантій, застосовні, зокрема, до ідентифікаційних доказів (ECtHR case law on identification evidence).

зокрема, забезпечувати гарантії, передбачені статтею 6 (право на справедливий суд) та статтею 8 (право на повагу до приватного життя), зокрема шляхом проведення впізнання без навіювання та за рівних умов для всіх осіб, включених до підбірки.

- **Ненавідний характер процедури** — жодна особа не повинна візуально виділятися серед інших за зовнішніми характеристиками (одяг, фон, якість фото, етнічні ознаки тощо).
- **Урахування особливостей пам'яті** — слід враховувати вплив часу, що минув після події, а також можливий вплив травматичного досвіду на пам'ять і відтворення спогадів.

Практичні стандарти:

- Рекомендується використовувати для підбірки мінімум 6–8 зображень (а не лише 3, як у класичній процедурі);
- Усі фото- або відеоматеріали мають бути уніфікованими:
 - однаковий ракурс, освітлення, фон.
 - нейтральний вираз обличчя.
- Використання подвійного сліпого методу: особа, яка проводить впізнання, не знає, хто підозрюваний
- Перед початком процедури свідку/потерпілому має бути чітко повідомлено: «особа може бути відсутня у підбірці»
- За можливості перевагу слід надавати послідовному, а не одночасному пред'явленню — це зменшує ризик помилкового впізнання.

Пояснення процедури впізнання з урахуванням принципів VSCA, зокрема інформованої згоди

«Зараз я коротко поясню, як проходитиме процедура. Ми проведемо процедуру впізнання — Вам покажуть кількох осіб (або їхні зображення чи відеозаписи), після чого Ви зможете сказати, чи впізнаєте когось із них, або зазначити, що не впізнаєте нікого. Ця процедура проводиться для перевірки та уточнення даних розслідування із метою встановлення особи, яка могла бути причетною до вчинення злочину (-ів).

Перед початком хочу запевнити, що ми зробимо все можливе, аби ця процедура була для Вас безпечною і максимально комфортною. Якщо Ви відчуєте напруження або дискомфорт, можете в будь-який момент зробити паузу або припинити участь. За потреби поряд може бути присутня людина, якій Ви довіряєте.

Також поясню, хто буде присутній: я — слідчий, який проводить цю дію; можуть бути поняті — незалежні особи, які підтверджують, що процедура проходить належним чином; за потреби — перекладач або особа, яка надає Вам підтримку. Усі учасники зобов'язані дотримуватися конфіденційності.

Важливо, що Ви не зобов'язані нікого впізнавати. Якщо Ви не впевнені або не впізнаєте нікого — це нормально. Просимо Вас орієнтуватися лише на власні спогади, без здогадок.

Перед процедурою я попрошу Вас коротко описати, за якими ознаками Ви запам'ятали цю людину. Якщо під час впізнання Ви когось впізнаєте, потрібно буде сказати, за якими саме ознаками.

Якщо у Вас виникнуть запитання або Ви захочете зробити паузу — будь ласка, скажіть про це в будь-який момент. Чи готові Ви продовжити?»

3.5.2. Слідчий експеримент у формі відтворення обстановки та обставин події

Слідчий експеримент⁴⁵ проводиться з метою перевірки та уточнення обставин кримінального правопорушення шляхом відтворення окремих дій, обстановки або умов події, а також шляхом проведення необхідних дослідних дій. Його метою є перевірка вже наявних доказів (наприклад, можливість бачити, чути, пересуватися, здійснювати певні дії), встановлення узгодженості показань та отримання додаткових фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження.

У справах щодо СНПК така слідча дія **не повинна передбачати відтворення насильства**, її проведення обмежується перевіркою лише тих обставин, що мають необхідне доказове значення. Проведення слідчого експерименту має відповідати принципам «не нашкодь», добровільності участі та мінімізації втручання.

Ризики, які необхідно враховувати:

- надмірна залежність від результатів слідчого експерименту як від одного доказу;
- ризик навіювання, упередженого формулювання питань або інших дій, що можуть вплинути на результати;
- недостатня або неповна процесуальна фіксація перебігу слідчої дії;
- використання слідчого експерименту як заміни іншим доказам.

Основні процесуальні вимоги:

- Рішення про проведення слідчого експерименту ухвалюється слідчим або прокурором.
- До участі можуть залучатися потерпілий, свідок, підозрюваний, захисник, представник, а також спеціаліст (за потреби).
- Проведення допускається лише за умови відсутності загрози життю, здоров'ю, честі та гідності учасників.

45 Відповідно до статті 240 Кримінального процесуального кодексу України.

- Проведення в житлі чи іншому володінні особи допускається лише за її добровільною згодою або на підставі ухвали слідчого судді/суду.
- Забезпечується повна процесуальна фіксація перебігу слідчої дії (протокол, фото-, відеозапис, схеми тощо).
- У протоколі детально відображаються умови проведення, послідовність дій та результати кожного етапу.
- Експериментальні дії можуть повторюватися в обсязі, необхідному для перевірки достовірності результатів.
- За необхідності залучається спеціаліст для забезпечення точності та об'єктивності проведення експерименту.

Практичні застереження у справах СНПК

- Участь потерпілого у слідчому експерименті є добровільною і не може розглядатись як обов'язкова умова розслідування; за можливості слід використовувати альтернативні способи перевірки обставин (схеми, карти, фото, відео, цифрові реконструкції).
- Забороняється відтворення сексуального насильства або спонукання потерпілого до відтворення дій, що можуть мати травматичний характер.
- Обсяг експериментальних дій має обмежуватися лише тими діями, які є необхідними для перевірки доказів.
- Слідчий має чітко пояснити, що метою слідчого експерименту є перевірка доказів, а не покладення на потерпілого відповідальності за підтвердження обставин події.
- Важливо забезпечити контроль потерпілого над своєю участю (можливість відмови, паузи, обмеження участі).
- Необхідно здійснювати попередню оцінку ризику повторної травматизації та уникати будь-яких дій, які можуть її спричинити.
- Перевага має надаватися непрямым способам перевірки обставин та технічним засобам документування.
- Слідчий повинен забезпечувати нейтральність процедури, уникаючи навідних формулювань, психологічного тиску чи інших дій, що можуть вплинути на результати.

Міжнародні рекомендації щодо проведення слідчого експерименту передбачають його використання виключно як інструменту перевірки конкретних доказових питань, а не як засіб підтвердження заздалегідь сформованої слідчої версії.

Міжнародні рекомендації:

- застосування науково обґрунтованого підходу та перевірки робочих гіпотез;
- чітке визначення конкретного доказового питання (можливість бачити, чути, пересуватися, послідовність подій тощо);
- розмежування між реконструкцією обстановки, експериментальним тестуванням і демонстраційним відтворенням;
- використання альтернативних, менш інвазивних способів перевірки інформації (у т.ч. цифрових реконструкцій, геопросторових даних);
- забезпечення повної фіксації процедури та можливості незалежної перевірки отриманих результатів.

Підходи:

- перевірка альтернативних версій, а не підтвердження лише однієї слідчої гіпотези;
- доказово орієнтований і неупереджений підхід;
- у справах щодо СНПК — застосування підходу, орієнтованого на потерпілого (VSCA);
- пріоритет непрямих методів перевірки над безпосередньою участю потерпілого;
- врахування ризику впливу процедури на пам'ять свідків і потерпілих.

Ключові принципи:

- законність, необхідність і пропорційність;
- об'єктивність та запобігання когнітивним викривленням;
- дотримання прав людини, презумпції невинуватості та принципу «не нашкодь»;
- добровільність участі;
- захист пам'яті від контамінації⁴⁶;
- повна, точна та прозора фіксація результатів.

Практичні стандарти:

- проведення слідчого експерименту лише за наявності чітко визначеної доказової мети;
- попереднє планування з фіксацією робочих припущень та можливих обмежень;

⁴⁶ Контамінація («забруднення») в психології – це переплетення або змішування різних понять, станів або уявлень, що призводить до викривленого сприйняття реальності.

- відтворення лише релевантних умов у контрольований спосіб без «драматизації» подій;
- ізоляція свідків і недопущення навідних дій або тиску;
- перевірка результатів за різних умов у разі потреби;
- використання аудіо-, відео- та письмової фіксації;
- забезпечення допустимості, перевірюваності та відтворюваності доказових результатів у суді.

Пояснення процедури слідчого експерименту з урахуванням принципів VSCA, зокрема інформованої згоди

«Я коротко поясню, що таке слідчий експеримент і для чого він проводиться. Слідчий експеримент потрібен, щоб перевірити вже зібрані дані у справі — наприклад, де саме відбувалися події, що можна було бачити чи чути, як люди могли пересуватися. Це допомагає уточнити обставини та перевірити інформацію, а не покладає на Вас відповідальність за результат розслідування.

Важливо: ми не будемо відтворювати самі події насильства і не будемо просити Вас повторювати травматичні дії. Ми перевіряємо лише окремі обставини, які мають значення для розслідування.

Ваша участь є повністю добровільною. Ви самі вирішуєте, чи брати участь і в якому обсязі. Ви можете відмовитися, зробити перерву або припинити участь у будь-який момент. Це жодним чином не вплине на ставлення до Вас або доступ до допомоги.

У багатьох випадках таку перевірку можна провести без Вашої участі — наприклад, за допомогою схем, карт, фото чи інших матеріалів. Якщо Ви погодитеся брати участь, ми обмежимося лише тим, що дійсно необхідно, і будемо діяти обережно, враховуючи Ваш стан.

Перед початком я поясню, що саме ми будемо перевіряти, хто буде присутній і яку роль виконує кожен учасник. Усі зобов'язані дотримуватися конфіденційності та діяти відповідно до закону.

Процес може фіксуватися (наприклад, на відео), щоб точно задокументувати результати і аби їх можна було перевірити в суді. Ми також пояснимо, як саме буде використовуватися ця інформація.

Якщо під час дії Ви відчуєте дискомфорт або напруження, будь ласка, одразу скажіть — ми зробимо паузу або припинимо слідчий експеримент.

Якщо у Вас є запитання або побажання перед початком, будь ласка, повідомте. Чи готові Ви продовжити?»

3.6. Електронна (цифрова) доказова інформація у розслідуванні СНПК щодо чоловіків та хлопчиків: принципи VSCA

В умовах збройної агресії РФ проти України електронні докази стали одним із найважливіших джерел доказової інформації під час документування воєнних злочинів, у тому числі СНПК. Через неможливість своєчасного проведення огляду місця події, перебування значної кількості потерпілих на тимчасово окупованих територіях або за кордоном, а також швидку втрату матеріальних слідів саме електронна інформація нерідко є єдиним способом підтвердити факт вчинення злочину, встановити особу військовослужбовця держави-агресора або верифікувати показання потерпілих і свідків.

Відповідно до статей 84, 99, 100, 107, 223 та 237 КПК України електронні документи, фотографії, відеозаписи, інформація з мобільних телефонів, записи камер відеоспостереження, дані електронних комунікаційних мереж та інформаційних систем можуть використовуватися як процесуальні джерела доказів за умови їх належного отримання, фіксації, збереження та забезпечення цілісності.

Такі міжнародні керівні документи як Стамбульський протокол⁴⁷, а також Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті прямо визнають електронні та цифрові матеріали важливим джерелом доказової інформації під час розслідування катувань та інших форм жорстокого поводження, а також СНПК.

Для більш детальної роботи з цифровою інформацією, зокрема отриманою з відкритих джерел, слідчим також доцільно звертатися до спеціалізованих рекомендацій Протоколу Берклі щодо проведення розслідувань із використанням цифрової інформації з відкритих джерел, а під час розслідування СНПК додатково – до Кодекса Мурад та Посібника для спеціалістів з проведення розслідувань з використанням відкритих даних згідно з Кодексом Мурад, які доповнюють технічні стандарти принципами безпечного, етичного та орієнтованого на постраждалих збирання і використання такої інформації.

Особливістю використання електронних доказів при розслідуванні СНПК, є те, що такі матеріали можуть містити конфіденційні відомості про потерпілих, а їх перегляд, зберігання, поширення слідчими – наражати потерпілих на додаткові ризики.

47 Зокрема, § 223 включає електронні/цифрові об'єкти, такі як телефони та комп'ютери, до матеріалів, які можуть містити інформацію, що допомагає встановити факт вчинення правопорушення та його зв'язок із постраждалою особою або ймовірним кривдником, тоді як §§ 232–234 детальніше розглядають збереження й аналіз цифрової інформації, включно з даними електронних пристроїв, фотографіями та відеозаписами, повідомленнями, геолокаційними даними, метаданими та інформацією з відкритих джерел.

Важливо: Той факт, що інформація про потерпілого вже оприлюднена в соціальних мережах, медіа або інших відкритих джерелах, сам по собі не означає, що постраждалий погоджується на будь-яке її подальше використання. Під час збирання та використання такої інформації оцінюйте ризики для приватності, безпеки та добробуту постраждалого та інших осіб, яких вона стосується.⁴⁸

При роботі з електронним пристроєм потерпілого як джерела цифрової доказової інформації пам'ятайте, що він може містити значний обсяг приватної інформації, яка не стосується кримінального провадження, зокрема особисте листування, фотографії, медичну інформацію, контакти та персональні дані третіх осіб.

Дотримуйтесь принципу мінімізації даних: запитуйте та отримуйте лише ту цифрову інформацію, яка необхідна для цілей розслідування. Якщо потерпілий погоджується надати окремі фотографії, відеозаписи, повідомлення, листування чи інші цифрові матеріали, не слід автоматично розглядати таку згоду як згоду на доступ до всього вмісту його електронного пристрою. Поясніть потерпілому, яку саме інформацію пропонується надати або оглянути, з якою метою вона необхідна та як вона може бути використана.

Важливо: Під час роботи з цифровими доказами, отриманими з електронних пристроїв потерпілих, необхідно забезпечувати суворе дотримання гарантій недоторканності приватного життя та захисту персональних даних, мінімізації доступу до інформації та недопущення повторної віктимізації.

Особливо суворого режиму захисту потребують інтимні фотографії, відеозаписи та інші матеріали сексуального характеру. Їх перегляд, копіювання, зберігання, передача та використання мають здійснюватися лише в обсязі, необхідному для цілей розслідування, із застосуванням заходів, спрямованих на запобігання несанкціонованому доступу, витоку інформації та повторній віктимізації потерпілого.

Під час роботи з цифровою інформацією щодо чоловіків і хлопчиків необхідно враховувати специфічні ризики стигматизації, сорому, страху розголошення факту сексуального насильства, сексуальної орієнтації чи інших приватних обставин. Відсутність повідомлення про злочин, затримка у зверненні або небажання надавати певну цифрову інформацію не повинні самі по собі тлумачитися як ознаки недостовірності повідомлення про СНПК.

Щодо дітей необхідно додатково враховувати їхній вік, рівень розвитку та

48 Посібник для спеціалістів з проведення розслідувань з використанням відкритих даних згідно з Кодексом Мурад. Institute for International Criminal Investigations; Human Rights Center, University of California, Berkeley School of Law, 2025 (версія українською мовою).

вразливість, забезпечувати найкращі інтереси дитини, мінімізувати кількість повторних контактів та інтерв'ю, а також вживати спеціальних заходів для запобігання вторинній віктимізації.

3.6.1. Особливості роботи з електронною (цифровою) доказовою інформацією при розслідуванні СНПК, вчиненого щодо чоловіків і хлопчиків (короткий алгоритм для слідчого)⁴⁹

- Визначте, **яка саме інформація** необхідна для розслідування.
- Поясніть потерпілому **що саме, навіщо і в якому обсязі** пропонується надати або оглянути.
- Визначте, чи достатньо отримати **конкретний файл/повідомлення/фотографію**, замість доступу до всього пристрою.
- Не трактуйте згоду на надання конкретної інформації як автоматичну згоду на **необмежений перегляд пристрою**.
- Враховуйте конфіденційність інформації про потерпілого та третіх осіб.
- Оцініть можливі **безпекові, цифрові та психосоціальні ризики**.
- Належним чином зафіксуйте **джерело, спосіб отримання та процесуальну дію**, забезпечивши збереження цілісності цифрової інформації.
- Забезпечте **збереження оригіналу або належної копії**, цілісності, автентичності та простежуваності цифрової інформації, включно з метаданими, коли вони мають доказове значення.
- Обмежте доступ до інтимних матеріалів та іншої високочутливої інформації колом осіб, для яких такий доступ є необхідним для виконання процесуальних або експертних функцій.
- За можливості використовуйте цифрові докази для **зменшення необхідності повторного допиту потерпілого** та формування доказової бази, яка не покладає надмірний тягар доказування на потерпілого.

⁴⁹ Цей алгоритм має оглядовий характер і не замінює спеціалізованої підготовки та використання профільних настанов щодо роботи з цифровою доказовою інформацією, зокрема Протоколу Берклі та інших відповідних джерел.

ДОДАТОК 1.

Базовий протокол оцінки потреб та ризиків з урахуванням VSCA

Цей протокол надає перелік прикладів запитань, які корисні при оцінці потреб постраждалих, та є нейтральними у своїх формулюваннях.

Як розпочати оцінку: *«Я поставлю кілька запитань, щоб краще зрозуміти, що Ви пережили та яка допомога Вам може бути потрібна. Ви можете не відповідати на запитання, зупинити розмову в будь-який момент або попросити перерву».*

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА⁵⁰ Це один із перших аспектів, який необхідно оцінити. За відсутності відчуття безпеки, постраждалий може уникати правдивих свідчень через сором або страх.	«Чи почуваетесь Ви зараз у безпеці?» «Чи є хтось, кого Ви побоюєтесь (кривдники, оточення, колеги)?» «Чи безпечно Вам повертатися туди, де Ви проживаєте/перебуваєте?»
РИЗИКИ ДЛЯ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї, ПАРТНЕРІВ АБО ІНШИХ БЛИЗЬКИХ ЛЮДЕЙ Оцініть, як потенційне поширення інформації про злочин/співпрацю зі слідством може вплинути на оточення постраждалого.	«Чи перебуває хтось з Ваших близьких у небезпеці?» «Чи хвилюєтеся Ви зараз за становище когось з близьких?»
НЕВІДКЛАДНІ МЕДИЧНІ/ПСИХОЛОГІЧНІ ПОТРЕБИ Оцінка цих потреб суттєво впливає на якість взаємодії та свідчень — якщо людина почувается погано з будь-яких причин, вона буде напруженою та не сконцентованою на розмові.	«Чи відчуваєте Ви зараз біль або фізичний дискомфорт, що заважає розмові?»

⁵⁰ Особливо важливо для постраждалих, які мешкають у невеликих громадах або там, де кривдники перебувають поруч (прифронтові та деокуповані території).

	«Вам потрібна коротка пауза, щоб заспокоїтися/зібратись з думками?» «Чи є зараз щось, що викликає тривожність або інше занепокоєння/впливає на емоційний стан?»
ГОТОВНІСТЬ ДО ОБГОВОРЕННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ⁵¹ Не робіть акцент на прямих визначеннях — таких як «жертва» та «згвалтування», якщо постраждалий сам не вживає таких слів.	«Чи траплялися під час полону (інших подій) ситуації, коли Вам було неприємно чи боляче?» «Чи змушували Вас робити те, чого Ви не хотіли?»
ДОДАТКОВІ ПОТРЕБИ Емоційна та психологічна підтримка є важливими для стійкості людини при згадуванні травматичних подій. Виходьте з міркування, що постраждалий найкраще розуміє власні потреби та межі, та дослухайтеся до його побажань, коли це можливо.	«Яка допомога зараз була б для Вас найважливішою (психологічна, медична, зв'язок з рідними)?» «Чи є поруч людина, якій Ви довіряєте і яка могла б бути залучена?» «Як Вам було б комфортніше продовжити? Я можу запропонувати кілька варіантів».

Важливо: Якщо постраждалий відповідає лише «так/ні» або мовчить — не наполягайте на відповіді. Слід уникати створення відчуття тиску. Скажіть: «Дякую, що відповіли. Мені не потрібні деталі зараз, важливо лише зрозуміти рівень загрози».

51 Слідче інтерв'ю доцільно розпочинати з більш широких (відкритих) запитань, наприклад «Розкажіть, що з Вами сталося?». Наведені тут приклади запитань варто розглядати як уточнюючі, коли Вам вже відомі загальні факти.

Питання, яких варто уникати (та як їх переформулювати):

УНИКАЙТЕ ПИТАНЬ, ЯКІ	ВИКОРИСТОВУЙТЕ НАТОМІСТЬ
Перекладають відповідальність на постраждалого: «Чому Ви не втекли/не закричали/не звернулися по допомогу одразу?»	«Спробуйте пригадати, що завадило Вам почуватися в безпеці або звернутися по допомогу в той момент?»
Потребують деталізованої відповіді: «Опишіть детально, як саме...»	«Розкажіть те, що можете, не змушуючи себе згадувати болючі деталі».
Ставлять слова постраждалого під сумнів: «Ви впевнені? Ви не перебільшуєте?»	«Правильно я розумію, що відбулося [факт]?», «Дякую за цю інформацію».

ЗАГАЛЬНІ ФРАЗИ, ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ

Якщо Ви бачите, що людина замикається, проявляє агресію або «випадає з реальності», використайте запропоновані фрази:

«Ви можете припинити розмову в будь-який момент». «Я не прошу деталей. Для мене важливо зрозуміти, як я можу Вам допомогти і що є безпечним». «Дякую, що розповіли мені. Це нелегко».	«Те, що сталося — не Ваша провина. «Це природна реакція на нелюдські обставини».
--	--

ДОДАТОК 2.

Протокол реагування на ситуації підвищеного ризику (ознаки суїцидальної поведінки)⁵²

Чому це працює: прямі, чіткі та спокійно поставлені запитання щодо суїцидальних думок не підвищують ризику суїцидальної поведінки. Натомість вони дозволяють своєчасно оцінити стан людини⁵³. Чітка структура розмови знижує невизначеність, повертає відчуття контролю та дає змогу вчасно залучити допомогу.

Мета: оперативно оцінити рівень ризику, негайно убезпечити та перенаправити постраждалого до відповідних служб підтримки.

СИГНАЛИ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ НЕГАЙНОЇ ОЦІНКИ РИЗИКІВ:

- нещодавня значуща втрата (зокрема, смерть близької людини), будь-яка форма пережитого насильства, перебування в полоні, катування, приниження або актуальна загроза покарання/помсти;
- виражені ознаки безнадійності, відчаю, втрати сенсу або емоційного відчуження;
- прямі або непрямі висловлювання про намір завдати собі шкоди або небажання жити;
- стан сп'яніння, імпульсивність або дезорганізована поведінка;
- інформація про попередні спроби суїциду або самоушкодження (зі слів постраждалого чи з інших достовірних джерел);
- повідомлення від родичів, близьких або інших осіб про поведінкові зміни, що можуть свідчити про підвищений ризик: наприклад, «прощається», «роздає речі», «пише дивні повідомлення».

52 У разі ознак підвищеного суїцидального ризику слідчому рекомендується провести короткий скринінг (до 5 хвилин) із використанням наведених у протоколі запитань. Його мета – виявити наявність суїцидальних думок, намірів або попередніх спроб і отримати швидку оцінку ризику, але не проводити глибоке обговорення. Не рекомендується заглиблюватися в деталі чи виконувати роль психолога. У разі виявлення потенційної загрози, необхідно перенаправити особу відповідним фахівцям.

53 Існує поширене занепокоєння, що запитання про суїцид може «вкласти цю ідею в голову» людині та завдати шкоди замість допомоги. Однак численні наукові дослідження, які оцінювали такий ризик, спростовують цей міф. Вони демонструють, що прямі запитання про суїцид рідко призводять до підвищення рівня дистресу та не спричиняють появу суїцидальних намірів. Джерело: Horowitz, L. M., et al., Suicide risk screening in medical settings: evidence and challenges (2023).

Приклади висловів, які свідчать про небезпеку:

«Я не бачу сенсу в житті» «Я не хочу жити» «Я не хочу прокидатися» «Скоро все закінчиться» «Без мене всім буде краще» «Я тільки обтяжую всіх»	«Я просто хочу зникнути» «Я більше не можу терпіти це життя» «Для мене немає виходу» «Я вже все для себе вирішив» «Я прийняв рішення»
---	--

Базовий протокол оцінки ризиків⁵⁴:

Початок	«Мені потрібно поставити кілька стандартних запитань щодо Вашої безпеки. Це допоможе переконатися, що Ви отримаєте належну підтримку».
Пряме запитання	«Чи виникали у Вас останнім часом думки про те, що Ви не хочете жити або бажання нашкодити собі?» Якщо відповідь «ні», але є сумніви: «Чи траплялося таке раніше — протягом останніх тижнів або місяців?»
Якщо відповідь «так» — уточнення	Оцінка наміру: «Це лише думки, чи є відчуття, що Ви могли б діяти?». Наявність плану дій: «Чи замислювалися Ви про те, як або коли це може статися?» (без деталізації). Доступ до засобів: «Чи готували Ви щось, чим могли б нашкодити собі або чи маєте до цього доступ?» (без уточнення назв або описів).
Стримуючі фактори	«Що зараз найбільше стримує Вас? Хто або що є для Вас важливим? Чи є поруч людина, якій Ви довіряєте?»

54 Цей та подібні за змістом протоколи рекомендовані для застосування профільними організаціями з превенції суїциду та адаптовані для не спеціалістів у сфері психічного здоров'я.

Шкала виявленого ризику та дії слідчого:

Рівень ризику	Ознаки	Негайна дія слідчого
Високий	Є намір, план та доступ до засобів. Людина не контролює імпульси.	НЕ ЗАЛИШАЙТЕ НАОДИНЦІ. Викликати 103 або забезпечити нагляд колег/рідних.
Середній	Є намір, але план нечіткий. Людина готова до діалогу та співпраці.	Спробуйте організувати нагляд колег/рідних. Залучіть психолога. Складіть з людиною план безпеки на 24 години, який охоплюватиме: хто буде поруч — до кого можна піти або запросити до себе; фізичну безпеку — позбутися предметів та засобів, котрі можуть бути використані для самоушкодження; зв'язок — до кого дзвонити або негайно звертатися, якщо з'явиться бажання нашкодити собі. ⁵⁵
Низький	Намір відсутній зараз або був більш ніж пів року тому. Поведінка стабільна.	Рекомендувати підтримку та надати контакти служб, перенаправити до КЦППС.

ЧОГО НЕ МОЖНА РОБИТИ: Сперечатися або спростовувати («Життя прекрасне»)/Соромити («Ти ж чоловік, тримайся!»)/Залишати людину одну.

Пам'ятайте: ризик самоушкодження або суїцидальної поведінки є винятком із принципу конфіденційності. У разі виявлення такого ризику, інформація може бути передана відповідним службам для убезпечення постраждалого. Про це необхідно чітко повідомити на початку взаємодії.

55 В Україні діють цілодобові гарячі лінії, що надають кризову підтримку особам із суїцидальним ризиком, зокрема Lifeline Ukraine (7333), яка має досвід роботи з військовими та постраждалими від війни, а також спеціалізовані сервіси для чоловіків (Лінія психологічної підтримки для чоловіків – 2345) і постраждалих від гендерно зумовленого насильства включно з СНПК (La Strada Ukraine – 0 800 500 335; 116 123). Перевіряйте контактні дані перед перенаправленням, оскільки вони можуть змінюватись.

ДОДАТОК 3.

Техніки психологічної стабілізації, які можна використовувати як щодо постраждалих, так і щодо себе та колег

Усі наведені нижче техніки спрямовані на швидку стабілізацію емоційного стану через роботу з тілом і увагою, що допомагає постраждалому відновити здатність говорити, зосереджуватися та пригадувати інформацію.

Початок взаємодії: *«Я бачу, що Вам зараз дуже складно. Ми можемо зробити коротку вправу тривалістю в кілька хвилин, яка може допомогти. Ви можете зупинити її в будь-який момент».* **Якщо особа відмовляється — не слід наполягати.**

Важливо: Ці техніки не застосовуються, якщо людина перебуває у стані сильного сп'яніння, проявляє виражену агресію або має високий ризик самоушкодження. У таких ситуаціях пріоритетом є безпека та надання медичної допомоги.

У випадку, коли є пряма загроза життю постраждалого або інших осіб, слід негайно припинити або не розпочинати слідчі дії та вжити першочергових безпекових заходів, включно з викликом екстреної медичної допомоги за номером 103, навіть якщо це призведе до втрати або відтермінування отримання доказів.

ТЕХНІКА 1: «ЗАЗЕМЛЕННЯ»⁵⁶

Коли застосовувати: ступор, втрата контакту із реальністю, надмірна тривожність.

Чому це працює: вправа діє як якор, бо не потребує аналізу травми — фокус на тому, що людина бачить, чує і відчуває, повертає в «тут і зараз». Вона безпечна, бо не змушує говорити про складне, якщо людина не готова.

⁵⁶ Цей практичний інструмент розроблений авторами Посібника з урахуванням психоосвітніх та стабілізаційних підходів, описаних у матеріалах Всесвітньої організації охорони здоров'я, зокрема: WHO Regional Office for Europe. Doing What Matters in Times of Stress: An Illustrated Guide. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2021. Licensed under CC BY-NC-SA 3.0 IGO. Матеріал використаний авторами Посібника для цілей травмо-інформованої комунікації під час процесуального інтерв'ювання та не є офіційною адаптацією або перекладом матеріалів ВООЗ.

Алгоритм дій (попросіть людину або зробіть самостійно):

Етап	Слова та дії
Крок 1. Усвідомлення	<i>«Зараз ми зробимо паузу. Просто помітьте, що Ви відчуваєте у своєму тілі прямо зараз? Які думки зараз у Вашій голові?»</i>
Крок 2. Фізична опора	<i>«Поставте обидві ноги на підлогу. Відчуйте опору. Легко притисніть стопи до поверхні. Випряміть плечі. Ви можете покласти долоні на стіл або на коліна. Відчуйте, як Ви займаєте простір у кріслі. Тепер дозвольте своєму тілу розслабитися. Можна мовчки зачекати 2-3 хвилини, щоб людина відчула контакт із власним тілом та відпустила напругу.</i>
Крок 3. Зовнішня реальність	<i>«Зверніть увагу на: 5 речей, які Ви бачите навколо (колір стін, предмети на столі, світло з вікна). 4 звуки, які Ви чуєте (мій голос, шум техніки, звуки з коридору). 3 речі, до яких Ви можете доторкнутися (тканина одягу, поверхня столу, папір). 2 запахи, які Ви відчуваєте. 1 смак (зробіть ковток води або пригадайте смак кави)».</i>

ТЕХНІКА 2: «ВІД'ЄДНАННЯ/ЗНІМАННЯ З ГАЧКА»⁵⁷

Коли застосовувати: зацикленість на переживаннях, зокрема тривале мовчання.

Чому це працює: важкі думки та емоції подібні до рибальського гачка. Коли ми на гачку, ми втрачаємо контроль і йдемо туди, куди нас тягне біль.

Мета: дистанціюватися від думок, не уникаючи їх, а зменшуючи їхній негативний вплив.

Промовляючи «Я винен», людина зливається з цією думкою та заглиблюється в почуття.	Промовляючи «Я помічаю думку, що я винен», людина стає спостерігачем. Це активує раціональну частину мозку і дозволяє продовжувати розмову, не тонути в емоціях.
--	--

57 Те саме.

Алгоритм дій (попросіть людину або зробіть самостійно):

Етапи	Слова та дії
Крок 1. Помітити	<i>«Зараз Ви озвучили дуже важку думку або почуття. Я бачу, як вона Вас захопила. Просто помітьте її, не намагайтеся відштовхнути чи боротися з нею — це лише зробить її сильнішою».</i>
Крок 2. Назвати	<i>«А тепер давайте спробуємо зробити наступне. Скажіть вголос або про себе: "Я помічаю, що в мене з'явилася думка, ніби..." і додайте те, що Вас турбує. Наприклад: "Я помічаю, що в мене з'явилася думка, ніби я винен/ніби це ніколи не закінчиться"».</i>
Крок 3. Повернутись	<i>«Ця думка все ще може бути поруч, але тепер поверніться в тут і зараз. Подивіться навколо: що Ви бачите, що чуєте, торкніться до предметів біля себе».</i>

ТЕХНІКА 3: «ДИХАННЯ ЗА КВАДРАТОМ»⁵⁸

Мета: для швидкого зниження стресу, тривоги чи гніву, задля повернення самоконтролю.

Чому це працює: Коли людина панікує, дихання стає поверхневим, виникає дисбаланс кисню і CO₂, що посилює тривогу. Рівні паузи в диханні відновлюють баланс газів і активують блукаючий нерв. Це сигнал безпеки: серцебиття сповільнюється, і людина знову може спілкуватися.

Порада: Виконуйте вправу разом із людиною. Ваш спокійний ритм стане для неї орієнтиром. Говоріть ритмічно, монотонно. Це допомагає людині «триматися» за Ваш голос, коли її власні думки хаотичні.

58 Ефективність техніки підтверджується зокрема систематичним оглядом і метааналізом, проведеним Jean-Pascal Laborde та співавторами (Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 2022), Slow-paced breathing and its effects on psychophysiological stress: A systematic review and meta-analysis, який показав, що повільне та контрольоване дихання загалом сприяє покращенню фізіологічних показників стресу та помірного зниженню негативних емоцій і напруження.

Алгоритм дій (попросіть людину або зробіть самостійно):

Етапи	Дії	Важливі застереження
Вступ	«Зараз ми зробимо вправу, щоб заспокоїти дихання та серцебиття. Це професійна техніка, яка допоможе Вам швидко повернути контроль над станом».	Якщо людина каже, що їй стає гірше або паморочиться в голові - одразу припиніть техніку.
Візуалізація	«Малюйте уявний квадрат на долоні пальцем іншої руки. Кожна сторона квадрата — це один етап дихання на 4 рахунки».	Скажіть: « <i>Все гаразд, просто дихайте спокійно, як Вам зручно. Відчуєте свої ноги на підлозі</i> ».
Цикл 4×4 (повторюйте разом 4–6 разів)	Крок 1 (Вгору): «Вдихайте носом, рахуйте 1 - 2 - 3 - 4». Крок 2 (Вправо): «Затримайте дихання, рахуйте 1- 2 - 3 - 4». Крок 3 (Вниз): «Повільно видихайте ротом, рахуйте 1 - 2 - 3 - 4». Крок 4 (Вліво): «Знову затримайте дихання, рахуйте 1 - 2 - 3 - 4».	Одразу перейдіть до техніки «Заземлення».

Порада: Після вправи не переходьте до розмови одразу — дайте трохи часу тиші, щоб стан стабілізувався остаточно.

Важливо! Якщо техніки стабілізації не дають ефекту або стан постраждалого погіршується (людина не повертається до контакту, дезорієнтована, не реагує, має виражену паніку, ступор, сильну дисоціацію чи неконтрольовану емоційну реакцію), слідчому **не слід наполягати на продовженні інтерв'ю або повторювати техніки багаторазово.**

У такій ситуації рекомендовано:

- припинити або тимчасово зупинити слідчу дію;
- забезпечити фізичну та емоційну безпеку постраждалого (зберігати спокійний тон, дати води, можливість сісти, вийти на повітря, присутність довіреної

особи, якщо це доречно);

- не тиснути на людину вимогами «заспокоїтися» чи «продовжити»;
- дати постраждалому час на відновлення контакту з реальністю;
- за можливості, залучити психолога, кризового спеціаліста або медичного працівника;
- якщо стан людини викликає занепокоєння щодо її безпеки чи здоров'я — викликати екстрену медичну допомогу.

**ALL SURVIVORS
PROJECT**